МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО НАВЧАННЯ РИТОРИЦІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.013З-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
С.А. Денендфельд

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н._____ С. В. Сиваш

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н._____ Л.М. Шульга

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____»_____20__року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Дененфельд Світлані Анатоліївні

1. Тема роботи: «Формування професійної готовності вчителя до навчання риториці учнів початкових класів»
керівник роботи Сиваш Сніжана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент

затверджена наказом ЗНУ від «20» лютого 2024 р. № 316-с

2. Строк подання студентом роботи: 22 листопада 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): уточнити зміст, функції та структуру базових понять дослідження; з'ясувати сутність готовності майбутніх учителів початкових класів до навчання риториці та обґрунтувати її зміст; визначити сучасні тенденції шкільної риторичної освіти, що впливають на процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до риторичної діяльності; розробити й теоретично обґрунтувати експериментальну модель формування професійної готовності майбутніх фахівців із початкової освіти до навчання риториці учнів початкової школи.
5. Перелік графічного матеріалу: 8 таблиць та 4 рисунки із результатами дослідження

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Сиваш С.В.	02.04.24 р.	02.04.24 р.
Розділ 1	Сиваш С.В.	12.06.24 р.	12.06.24 р.
Розділ 2	Сиваш С.В.	02.09.24 р.	02.09.24 р.
Висновки	Сиваш С.В.	02.10.24 р.	02.10.24 р.
Додатки	Сиваш С.В.	25.10.24 р.	25.10.24 р.

7. Дата видачі завдання: 02.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	

Студент _____ Денендфельд С.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)
Керівник роботи _____ Сиваш С.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Зубцова Ю.Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 91 с., 8 таблиць, 4 рисунків, 80 джерел, 2 додатки.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності моделі формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження: процес формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

Методи дослідження: *теоретичні* – науковий аналіз основних категорій дослідження; вивчення, аналіз і синтез філософських, науково-педагогічних джерел, навчально-методичної літератури; порівняння, систематизація й узагальнення теоретичних і методичних засад із досліджуваної проблеми; *емпіричні* – спостереження, бесіди, анкетування.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності моделі формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні в освітній процес ЗВО експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання риториці учнів початкової ланки.

Галузь використання: заклади вищої освіти.

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ, МАЙБУТНІ ВЧИТЕЛІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ, ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ШКІЛЬНА РИТОРИКА, РИТОРИЗАЦІЯ МОВНОЇ ОСВІТИ

SUMMARY

Denenfeld S. A. Formation of the teacher's professional readiness to teach rhetoric to primary school students

The qualifying work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (80 items). The volume of the qualifying paper is 91 pages (with 79 pages of the main text). The work contains 8 tables and 4 figures.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and experimentally verify the model for forming the professional readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students.

According to the purpose, the following tasks are defined:

1. Based on the analysis of philosophical, psychological-pedagogical literature, clarify the essence of the readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students.

2. Develop a model for forming the professional readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students and determine the stages of its successful implementation.

3. Identify the pedagogical conditions for the implementation of the model for forming the professional readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students.

4. Experimentally verify the theoretically substantiated model and the stages of its implementation.

The object of the study is the process of professional training of future primary school teachers in higher education institutions.

The subject of the study is the model of the process of forming the readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students.

The first section, «Theoretical Foundations for Forming the Readiness of Future Teachers to Teach Rhetoric to Primary School Students» presents the key concepts of the study; reveals the essence and content of the readiness of future

teachers to teach rhetoric to primary school students; considers current trends in the development of school rhetoric; theoretically substantiates the model for forming the readiness of future teachers to teach rhetoric in the educational process of higher education institutions.

The second section, «Experimental Verification of the Model for Forming the Readiness of Future Teachers to Teach Rhetoric to Primary School Students and the Stages of Its Implementation» is dedicated to identifying the initial level of readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students; describes the implementation of the model of the studied process and its experimental verification.

Theoretical significance of the study lies in the scientific substantiation and experimental verification of the effectiveness of the model for forming the professional readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students.

Practical significance of the obtained results lies in the implementation in the educational process of higher education institutions of the experimental model for preparing future primary school teachers to teach rhetoric to primary school students.

The study showed that the implemented model and the stages of its successful implementation (motivational-preparatory, content-organizational, evaluation-corrective) contributed to increasing the efficiency of the process of forming the readiness of future teachers to teach rhetoric to primary school students.

Keywords: preparation model, future primary school teachers, educational process of higher education institutions, school rhetoric, rhetorization of language education.

ЗМІСТ

Вступ……..... 8
Розділ 1. Теоретичні основи формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів…….……... 13
1.1. Сучасні тенденції розвитку шкільної риторики як психолого-педагогічна проблема…….. 13
1.2. Теоретичне обґрунтування моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів…….. 24
Розділ 2. Експериментальна перевірка моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкової школи та етапів її реалізації…….. 37
2.1. Діагностика вихідного рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до навчання риториці…….…….. 37
2.2. Реалізація моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів…….…….. 44
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи……..…….. 62
Висновки……. 67
Список використаних джерел……..... 71

ВСТУП

Традиційна система виховання, пов’язана з функціональним підходом до людини, яка не розглядає її як самоцінну особистість і не враховує її внутрішнього світу, за словами В. Біблера, переживає сьогодні кризу. Ця криза полягає не в недоліках того чи іншого методу навчання, або організації шкільного життя, а в тому, що зараз закінчується певний тип освіти і народжується зовсім інша її концепція, інша педагогічна установка – від людини освіченої до людини культури [28]. Виявлена обмеженість традиційної школи, її нездатність підтримати людину в пошуках нових цілей і ціннісних орієнтирів зумовили постановку питання щодо зміни змісту освіти, перегляду освітніх цілей та форм організації навчального процесу.

Одним із головних завдань трансформації освіти в Україні стає підготовка якісно нового педагога, який організовує та керує навчальною діяльністю як фасилітатор, тьютор, коуч, менеджер, що передбачає зміну свідомості майбутнього вчителя початкової школи, розуміння ним іншого сенсу педагогічної діяльності, яка продукує підтримку молодших школярів у їхньому прагненні до пізнання, ініціативи, творчості, а не лише трансляцію нових знань. Така підтримуюча позиція потребує зовсім іншого стилю спілкування, іншу взаємодію між учасниками освітнього процесу, дозволяє стверджувати про необхідність професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до риторичної діяльності.

Підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти взагалі (В. Андрущенко [3], Л. Артемова [4], Г. Бєлєнька [5], І. Бех [6; 7], І. Зязюн [19; 20; 48], В. Меняйло [31], Л. Якимова [2] тощо) та мовленнєва зокрема (А. Богуш [9; 10; 20], М. Вашуленко [24], Н. Голуб [12; 13; 14], А. Курінна [28−31], Л. Мацько [39; 40], В. Нищета [44], М. Пентилюк [50], Г. Сагач [58−60] тощо) спрямовані на забезпечення такої його культурно-

теоретичної та комунікативної практичної підготовки, яка була б адекватною його професійній місії у сучасній українській школі [24, с. 19].

У цьому плані актуальною є проблема формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів з урахуванням сучасної української національної риторичної школи, яка увібрала в себе кращі здобутки риторичних шкіл Давньої Греції, Давнього Риму, Візантії (Аристотель, Платон, Демосфен, Цицерон, Квінтіліан, Іоанн Златоуст та ін.) [1; 67; 68], традиції слов'янських шкіл періоду Київської Русі (Іларіон, Володимир Мономах, Кирило Туровський та ін.) [55; 56], а також праці відомих теоретиків та практиків XVIII–XIX ст.

В умовах духовно-культурного відродження України зростає значущість класичних та кращих сучасних риторичних традицій, зокрема закладених в гуманітарні науки (педагогіку, філософію, психологію, етику, естетику, мовознавство, логіку тощо) із яскраво вираженою рисою красного слова (В. Винниченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Костомаров, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та ін.) [1; 23], а також важливість курсу шкільної риторики, що визначається необхідністю вирішення різних комунікативних завдань: знайомством школярів із питаннями культури мовленнєвої поведінки, вихованням у них почуття емпатії, формуванням моральних установок, набуттям досвіду соціальних навичок поведінки, розвитком почуття комунікативної доцільності, подоланням невпевненості, сором'язливості, боязкості.

Включення риторики до шкільної практики потребує осмислення її основних принципів, завдань, змісту, методів насамперед у закладах вищої освіти під час професійної підготовки майбутніх учителів до риторичної діяльності з учнями молодшого шкільного віку, тому що саме цей вік здобувачів після дошкільного є найбільш сприятливим щодо розвитку їх загальної й риторичної культури.

Результати анкетування студентів Запорізького національного університету, а також учителів закладів загальної середньої освіти Запорізької області за спеціальністю 013 «Початкова освіта» довели, що цілеспрямованій підготовці вчителів до навчання риториці не приділяється належної уваги: 75% учителів і 73% студентів оцінили свій теоретико-методичний рівень здійснення риторичної діяльності як низький.

Зумовлено це, насамперед, недостатньою розробленістю теоретичних та методичних аспектів підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку.

Таким чином, було виявлено протиріччя між:

- традиційною освітою учителів початкової школи та необхідністю освоєння оновленого змісту комунікативної діяльності учителів-початкової ланки в умовах нової української школи;
- наявним потенціалом освітнього середовища закладу вищої освіти та недостатньою теоретичною та практичною розробленістю його використання для підготовки майбутніх учителів до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку;
- потребою у кваліфікованих спеціалістах у галузі навчання риториці дітей молодшого шкільного віку та відсутністю педагогічних технологій у теорії професійної освіти, орієнтованих на підготовку такого фахівця;
- необхідністю ефективної підготовки студентів вищої школи до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку та нерозробленістю психолого-педагогічних умов цього процесу.

Необхідність вирішення виділених протиріч зумовила актуальність дослідження, проблема якого полягає в науково-педагогічному осмисленні процесу підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» до навчання риториці учнів початкових класів, та обґрунтувала вибір теми кваліфікаційної роботи: «Формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів».

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності моделі формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

Відповідно до мети дослідження було визначено наступні завдання:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури з'ясувати сутність готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

2. Розробити модель формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів та визначити етапи її успішної реалізації.

3. Визначити педагогічні умови реалізації моделі формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

4. Експериментально перевірити теоретично обґрунтовану модель та етапи її реалізації.

Об'єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження: модель процесу формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

У ході дослідження було зроблено припущення про те, що ефективність формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів може стати можливим, якщо в процесі професійної підготовки буде упроваджено модель та етапи її успішної реалізації (мотиваційно-підготовчий, змістовно-організаційний, оцінно-корекційний).

Для розв'язання визначених завдань і перевірки гіпотези використовувались такі методи дослідження: *теоретичні* – науковий аналіз основних категорій дослідження; вивчення, аналіз і синтез філософських, науково-педагогічних джерел, навчально-методичної літератури; порівняння,

систематизація й узагальнення теоретичних і методичних засад із досліджуваної проблеми; *емпіричні* – спостереження, бесіди, анкетування.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності моделі формування професійної готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні в освітній процес ЗВО експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання риториці учнів початкової ланки.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, у системі післядипломної педагогічної освіти з метою формування й удосконалення готовності до навчання риториці здобувачів початкової освіти. Окремі положення й результати експериментальної роботи доцільно використовувати під час написання курсових та кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ РИТОРИЦІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.1. Сучасні тенденції розвитку шкільної риторики як психолого-педагогічна проблема

У педагогічній та методичній науці накопичено певний досвід, який може бути використаний для вирішення завдання навчання мистецтву мовлення. Розробка методики риторики може спиратися на численні та багатоаспектні дослідження провідних учених у галузі лінгводидактики: З. Бакум [8], А. Богуш [9; 10], Л. Голуб [11−14]; О. Горошкіна [49], С. Караман [49], А. Курінна [28−31], О. Кучерук [32], Л. Мамчур [38], В. Нищета [44], С. Омельчук [45; 46], М. Пентилюк [50]. У їхніх працях закладено основи комплексного підходу до вирішення завдань розвитку мовлення (виховання мовленнєвої культури; попередження та усунення орфоепічних, лексичних, стилістичних та інших помилок; навчання інтонаційному оформленню фрази тощо) та перспективність розвитку риторичних умінь та навичок на засадах текстоцентричного підходу [44; 45; 50].

В останні роки риторику розглядають із різних позицій: історико-теоретичного вивчення [49; 58; 59], філософського осмислення (у тому числі в новій для неї якості неориторики, або «теорії аргументації») [71; 75-77], психолінгвістичного й психологічного обґрунтування її комунікативного навантаження (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Ж. Піаже, С. Рубінштейн) [53; 54; 64; 70].

На сучасному етапі трансформації української освіти риторика має повернути собі статус інтегрованої гуманітарної дисципліни та для цього звернутися до своєї суспільної природи: направити арсенал своїх засобів на

виховання моральності риторичної особистості – особистості, здатної мовленнєвими діями вдосконалювати суспільство [55; 57; 58].

В. Іваненко у статті «Риторика: теорія та практика доцільної мови», аналізуючи надруковані останнім часом посібники з риторики вітчизняних та зарубіжних дослідників (С. Абрамович, В. Бєломорець, Ч. Далецький, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Коваленко, А. Капська, А. Курінна, Т. Ладиженська, Л. Мамчур, Л. Мацько, О. Мацько, Л. Нечволод, С. Омельчук, Г. Онуфрієнко, М. Пентилюк, В. Паращич, Ю. Пінчук, М. Препотенська, Д. Роум, Г. Сагач, С. Сиваш, П. Сопер, Л. Скуратівський, І. Томан, І. Хом'як, Н. Чибісова, Г. Шелехова та ін.), наголошує на їх значущості у визначенні місця риторики в освітньому процесі: «… риторика в сучасних умовах – це не лише наука про красномовство, але і наука про мовленнєву доцільність, усвідомлену і коректну, тактовну, чемну повсякденну розумову мовленнєву діяльність» [21, с. 59].

Професор-ритор Г. Сагач, подвижниця відродження школи українського красномовства, звертаючи увагу на існуючий «дефіцит мовленнєвої, комунікативної культури випускника» [60, с. 66], наполягає на формуванні риторичної особистості, яка володіє комунікативної компетентністю, тобто готовністю отримувати необхідну інформацію, переконувати у правоті своїх думок, впливати на прийняття рішень, відстоювати свої позиції на основі толерантного ставлення до цінностей та інтересів інших людей [57].

Сьогодні слід обрати такий шлях розвитку мовної освіти, який забезпечить фундаментальність та справжню науково-методичну обґрунтованість формування креативної особистості, яка оволодіє риторичними знаннями, вміннями та навичками з метою адаптації до нових соціально-економічних, політичних умов, повністю реалізує свій творчий потенціал в умовах конкуренції та нестабільності. Про важливість шкільної риторики, живого слова вчителя в моральному вихованні учнів знаходимо в працях вітчизняного педагога-гуманіста В. Сухомлинського, який невпинно повторював, що: «Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво

говорити, звертатися до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями» [63, с. 321].

На жаль, для риторичної освіти учнів закладів загальної середньої освіти підручників дуже мало, що ускладнює процес запровадження курсу риторики. Особливо це стосується шкільної риторики для учнів початкових класів, для яких вона відіграє важливу роль у розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок, формує основу для успішного спілкування в подальшому житті, сприяє розвитку мислення, творчих здібностей та соціальних компетенцій, що передбачено концепцією мовно-літературної початкової освіти в Україні.

На думку О. Петрик, саме початковий етап мовної освіти відкриває найбільш сприятливі можливості для організації змістовної та цікавої ігрової пізнавальної діяльності учнів. Ігрова діяльність передбачає використання таких засобів: слово, говоріння, слухання, взаємодія з іншими, діалог, вербальна і невербальна взаємодії; моделювання та імітація поведінки і мовлення; рольова поведінка, рольове перевтілення; змагальність [51, с. 138].

Так, у Державному стандарті початкової загальної освіти загальні очікувані результати мовно-літературної галузі визначаються наступними:

- виокремлює необхідну інформацію з різних усних джерел, зокрема медіатекстів, для створення власного висловлювання з конкретною метою;
- визначає та обговорює цілі, основні ідеї та окремі деталі усної інформації; пояснює зміст і форму текстів, зокрема медіатекстів, пов’язує, зіставляє із власними спостереженнями, життєвим досвідом, враховує думки інших осіб;
- висловлює своє ставлення до усного повідомлення, простого тексту, медіатексту, обґрунтовує думки, спираючись на власний досвід; визначає позицію співрозмовника, погоджується з нею або заперечує її;
- висловлює власні погляди, підтверджує їх прикладами, враховує думки інших осіб; дотримується найважливіших правил літературної вимови,

висловлюючи власні погляди;

- обирає вербальні та невербальні засоби спілкування, доречно використовує їх для спілкування та створення простих медіатекстів відповідно до комунікативної мети; використовує у власному мовленні засоби художньої виразності;
- використовує у власному мовленні формули мовленнєвого етикету [16].

Для появи більшої кількості шкільних підручників з риторики має здійснитися переорієнтація мовної освіти, яка передбачатиме не тільки засвоєння учнями відомостей про мову, її систему та основні одиниці, а й озброєння школярів звичками активного мовленнєвого самовираження. Саме тому в методиці сучасної початкової мовної освіти з'явилися спроби дидактичного озброєння її риторичної складової [41−43].

Так, М. Захарійчук, В. Науменко впроваджують навчально-методичний комплекс курсу «Риторика. 1-4 класи» (програму, підручники, методичні посібники).

Завданнями шкільного курсу є:

- навчати ввічливо ставитися до співбесідника, цінувати й розуміти іншу точку зору;
- навчати дбайливо ставитися до слова, вміло й доречно використовувати його у власному мовленні;
- формувати уміння вербального й невербального мовлення
- закладати підґрунтя свідомого творчого ставлення до спілкування [43].

Тематичне знаряддя курсу передбачає роботу в напрямах:

- «Риторика вчить красиво говорити»
- «Слово втішає, заспокоює»
- «Вимовляй звуки правильно»
- «Сила ввічливих слів. Вітання і побажання. Ввічлива відмова»

- «Жести повинні бути красивими»
- «Слово втішає, заспокоює»
- «Міміка виражає душевний стан людини. Погляд. Очі. Даруй посмішку»
- «Слухай уважно, зацікавлено»
- «Виділяй голосом важливі слова» та інші [43].

На думку О. Петрик, сучасний фахівець початкової освіти разом із науковцями та методичними службами першочерговими питаннями щодо навчання риториці вважають наступні:

- «Що про риторику треба знати дітям?»
- «Як зробити урок риторично спрямованим?»
- «Як організувати процес навчального спілкування в учнівському колективі?», «Як заохотити і залучити до активної комунікативно-риторичної діяльності учнів?»
- «Які традиційні та інноваційні аспекти риторизації навчального процесу?» [51, с. 143].

У дослідженнях провідних зарубіжних фахівців із риторики (Е. Кунке, К. Макклафлина, А. Піза, Б. Піз, К. Сміта, П. Сопера, І. Томана, К. Феррацці, Р. Чалдіні тощо) мовна, мовленнєва, риторична освіта повинні починатися з дошкільної та початкової, бо вважаються базовими для освіти в цілому, від яких залежать не тільки подальші здобутки людини, а й перспективи працевлаштування протягом усього життя [75; 76; 77].

Дослідниця Л. Мамчур, визначаючи комунікативну компетентність майбутніх учителів початкових класів як результат мовної, мовленнєвої, риторичної освіти, включає до списку її характеристик наступні:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка базується на знаннях про навколишній світ і життєвому досвіді індивіда;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів,

міжособистісних відносин та умов соціального середовища;

- уміння будувати висловлювання в різних стилях, типах і жанрах мовлення;
- володіння на високому рівні мовною та предметною компетенцією;
- знання дидактичної та лінгвістичної, комунікативної термінології;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій на виявлення і виправлення помилок різних типів у чужому мовленні;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії;
- здійснення навчальної комунікації за допомогою мовних засобів, які уможливлюють реалізацію естетичної функції мови: презентують красу та багатство мови, її виразність, точність, логічність, доречність, акцентність;
- уміння здійснювати різні види аналізу текстів усіх стилів, продукувати навчальний і власний текст [38, с. 99–100].

На думку В Нищети, шкільна риторика пов’язана з повсякденною мовленнєвою практикою, яка навчить не скільки «мистецтву говорити красиво», стільки «мистецтву говорити» – риторика нащодень, яка допоможе кожному сягнути не вершин красивого мовлення, а глибин мовлення осмисленого й ефективного [44]. В свою чергу В. Федоренко, фундатор методики навчання риторики в школі, стверджує: «Українська освіта поступово, але невпинно еволюціонує в бік риторизації навчального процесу (насамперед української мови та літератури), <…> у нас закладаються прекрасні методичні традиції плекання риторичних здібностей молодих поколінь» [66, с. 6]. Далі автор закликає: «Якими б цікавими та ґрунтовними не були надбання теоретичної методики, вони знецінюватимуться, якщо не матимуть переломлення в щоденній практичній діяльності освітян, якщо не будуть апробовані та засвоєні вчительством» [66, с. 5].

«Риторизація, – підкреслює І. Кучеренко, – підтримує й відображає високі стандарти мовної освіти і має такі основні складники:

- максимальна мовленнєва практика;
- підпорядкування лінгвістичної теорії інтересам розвитку мовлення;
- мотиваційна готовність до комунікативно-мовленнєвої діяльності;
- зацікавленість і усвідомлення значущості риторичної освіченості;
- особистісно-орієнтована спрямованість навчального процесу;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя й учнів;
- раціональне поєднання традиційних та інноваційних методів;
- використання риторично яскравих засобів» [33, с. 69].

Риторизація ж мовної освіти молодших школярів передбачає вирішення практико-орієнтованих завдань, серед яких:

- гносеологічні – розширення знань дітей про риторику та риторичні засоби (історія риторики, кращі оратори, засоби виразності мовлення, мовленнєві жанри, риторичні категорії та ін.);
- прагматичні − з'ясування того, як залежно від мовленнєвої ситуації вибрати мовленнєву поведінку; як врахувати риторичні стимули двох комунікантів (адресата і адресанта); як вибрати мовленнєву поведінку залежно від адресата;
- особистісні – школяр повинен відчути важливість вибору власного слова, задоволення від уміння володіти ним. Саме перші заняття з риторики, побудовані у формі гри, що супроводжується доброзичливим ставленням, допоможуть усвідомити дитині радість від спілкування зі словом та подолати згодом страх перед аудиторією;
- розвиваючі – на уроці з риторики розвиток мислення та мовлення відбувається не тільки на основі переказування чужих текстів і створення власних на запропоновану тему, а й на підставі риторичного аналізу тексту: діти поступово починають усвідомлювати чуже слово через прищеплення смаку до влучного, доречного, оригінального, образного та красивого слова; потім творять власне і генерують нові ідеї;
- етичні – через слово виховуються в дітях такі якості, як

доброзичливість, шляхетність, тактовність, скромність, правдивість. Для вирішення цього завдання необхідно відібрати гідний, моральний дидактичний матеріал і обрати таку форму роботи, яка б не нав'язувала дітям думки дорослого, а спонукала їх до прийняття власного рішення;

- творчі – встановлення такої атмосфери на занятті, що дозволятиме створювати власні твори (віршовані та прозові, ораторські та художні, маленькі та об'ємні).

Вирішення всіх цих завдань − складна, але можлива справа, яка передбачає реалізацію комунікативного та аксіологічного підходів з орієнтацією на риторичний ідеал, де аксіологічний підхід розглядається як спосіб спрямування освітнього процесу на виховання в учнів ціннісного ставлення до загальнолюдських цінностей – категорій «поважне ставлення до людей», «ввічливість», «ввічливе спілкування», «діалогічне спілкування», «мовленнєвий етикет», «етикетний діалог».

Аксіологічний підхід визначає організацію освітнього процесу як процесу поважного діалогічного спілкування, за допомогою якого вчитель-ритор керує пізнавальною діяльністю учнів, регулює їх взаємовідносини, формує уявлення про зразкове (правильне та доречне) мовлення та зразкову мовленнєву поведінку, які є орієнтиром у оволодінні вміннями етикетного діалогічного спілкування. На жаль, практика показує, що зараз у школах риторику викладають часом випадкові люди, без спеціальної риторичної підготовки. Оскільки риторика є наукою з розробленим і перевіреним практикою категорійним апаратом, учитель, який готовий до навчання риториці, повинен мати спеціальні теоретичні та методичні знання. Тому курс методики навчання риториці має стати складовою підготовки спеціаліста.

Готовність майбутнього вчителя початкової школи до навчання риториці учнів початкових класів передбачає, перш за все, його спроможність до мовленнєвої риторичної діяльності, види якої, на думку С. Мартиненко та Г. Бондаренко, визначаються сферами діяльності педагогічної, а саме:

- гармонійна взаємодія з педагогами обумовлює готовність до виступів на педагогічній та методичній радах, виступів на нарадах, індивідуальних співбесід з педагогами, інструктажів та консультування вчителів певного циклу навчальних предметів;

- гармонійна взаємодія з учнями – у контексті сценарію уроку готовність до: пояснення, оповідання, вступного слова, виступів, бесіди, коментарю, оцінка відповіді; у межах виховного заходу: до інструктажів молодших школярів; під час індивідуальних бесід з учнями: готовність до порад, переконань, навіювань, прохань, подяк; під час групових консультацій молодших школярів – готовність до публічних виступів перед учнівським колективом: інформування, переконання, заклику до дій, натхнення;

- гармонійна взаємодія з різними соціальними інститутами – готовність до виступів на батьківських зборах, педагогічного просвітництва батьків, інструктажів та консультування батьківської громадськості, ділових бесід, неофіційних зустрічей, виступів перед громадськістю міста, на радіо/телебаченні виховний захід: інструктаж молодших школярів; індивідуальні бесіди з учнями: порада, переконання, навіювання, прохання, подяка; групові консультації молодших школярів, виступи перед учнівським колективом: інформування, переконання, заклик до дій, натхнення;

- гармонійна взаємодія з різними соціальними інститутами – виступи на батьківських зборах, педагогічне просвітництво батьків, інструктаж та консультування батьківської громадськості, ділові бесіди, неофіційні зустрічі, виступи перед громадськістю міста, виступи на радіо/телебаченні [37].

У зв’язку з цим, вважають автори, виникає необхідність розгляду процесу зміни традиційної мовленнєвої практики майбутнього педагога на мовленнєву риторичну діяльність (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика традиційної мовленнєвої практики та риторичної діяльності майбутнього вчителя початкової школи (за С. Мартиненко та Г. Бондаренко)

Традиційна мовленнєва практика майбутнього вчителя початкової школи	Риторична діяльність майбутнього вчителя початкової школи
- авторитарність - регламентація - трансляція інформації від вчителі до учня - перевага монологічного мовлення - репродуктивний характер мовлення, заснований на переказі інформації з підручника - застосування слів-наказів «відповідай», «не мовчи» і слів, які характеризують негативні якості молодших школярів: «ледар», «нероба», «дурень», «негідник» - формальна, байдужа інтонація учителя - наявність слів-паразитів «так», «добре», «ну», «прекрасно» - недбало сформульовані вирази «думайте уважніше» тощо	- психолого-педагогічне супроводження та підтримка молодшого школяра - створення сприятливих умов для самостійного та осмисленого навчання молодшого школяра - доброзичливе ставлення до учнів - активізація та стимулювання допитливості та пізнавальних мотивів - підтримка у навчально-виховному процесі - прагнення до співробітництва - доцільне застосування професійно значимих мовленнєвих риторичних жанрів учителя (інформаційне, переконуюче, епідейктичне мовлення) - застосування різновидів проблемного слова вчителя - діалогічність навчально-виховного процесу

Продовження таблиці 1.1	
	- гармонійне спілкування - застосування риторичних прийомів залучення та утримання уваги молодших школярів - застосування тактики схвалення - застосування слів-прохань (наприклад, «будь ласка», «прошу») - оптимізм та віра в необмежені можливості учня - правильне, логічне, точне, виразне оформлення - вчителем висловлювання - застосування багатства лексики сучасної української літературної мови - доцільне застосування невербального мовлення

Таким чином, актуальність неперервної риторичної освіти в контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи обумовлює подальше дослідження вихідних умов риторичної діяльності як провідної у системі вищої школи: підготовка майбутнього вчителя до практичної реалізації риторичних знань, необхідних для методики навчання риториці учнів початкових класів.

Про моделювання процесу формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці молодших школярів у закладі вищої освіти йдеться у наступному підрозділі.

1.2. Теоретичне обґрунтування моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів

З метою визначення змісту важливого для запропонованого дослідження аспекту готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів автор роботи звернув увагу на багатокомпонентне тлумачення в сучасних педагогічних посібниках та довідниках сутності поняття готовності до професійно-педагогічної діяльності, як загальної, так і її різновидів (С. Гончаренко, М. Дьяченко, А. Деркач, Л. Кондрашова, А. Линенко, О. Мороз, К. Платонов, О. Савченко, В. Сластьонін тощо).

У результаті порівняння складу загальної готовності до професійно-педагогічної діяльності та різних її аспектів ми дійшли висновку, що більшість дослідників дотримуються думки про професійну готовність учителя як про цілісну освіту його особистості, що інтегрує в собі такі змінні: психологічна готовність до реалізації завдань навчання та виховання школярів, науково-теоретична готовність та практична готовність.

Відштовхуючись від дефініцій «професіографія» та «здатність» в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка («професіографія – технологія вивчення вимог, які ставить професія до особистісних якостей, психологічних здібностей, психолого-фізичних можливостей людини. <…> Професіографія охоплює різні сторони конкретної професійної діяльності – соціальні, соціально-економічні, історичні, технічні, технологічні, правові, гігієнічні, психологічні, психофізіологічні й соціально-психологічні» [15, с. 275]; «здатність – властивість індивіда, яка визначає його можливість, спроможність, нахил до виконання певної діяльності» [15, с. 135]), йдемо до визначення професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів до навчання молодших школярів риториці.

Отже, готовність учителя до навчання риториці молодших школярів можемо визначити як здатність здійснювати педагогічну діяльність щодо

надання здобувачу початкової освіти спеціально відібраного та дидактично переробленого досвіду мовленнєвої майстерності в межах відповідної навчальної програми.

У контексті педагогічного експерименту цікавим є розглянути конкретніший склад досвіду мовленнєвої майстерності вчителя для вирішення наступних дослідницьких та практичних завдань:

- діагностика професійної готовності вчителя початкових класів до навчання молодших школярів риторики;
- цілепокладання процесу її формування;
- визначення продуктивності цього процесу.

Із погляду вирішення зазначених завдань нам найбільше підходить тлумачення структури професійної готовності вчителя як якості його особистості, що включає психологічну, психофізіологічну та фізичну готовність, а також науково-теоретичну та практичну підготовку (В. Сластьонін).

Психологічна готовність, вважає дослідник, є сформована (з різною мірою) спрямованість щодо діяльності, установка працювати у школі; психофізіологічна готовність передбачає, на думку вченого, наявність відповідних передумов для оволодіння педагогічною діяльністю; фізична готовність – це відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності та професійної працездатності [20].

Таким чином, професійна готовність учителя до навчання молодших школярів риториці – складова частина мети та результату загального процесу професійної підготовки вчителя початкових класів, його підсистема, що включає:

- професійну придатність, відмінними ознаками якої є інтерес до навчання риториці молодших школярів та відсутність аномалій у будові та функціонуванні мовленнєвого апарату майбутнього педагога;
- відповідну навченість як спеціальну та методичну підготовленість у

галузі риторики та навчанні її основам дітей;

- моделювання процесу формування готовності майбутнього вчителя до навчання риториці як відображення сукупності цільових, змістовних і процесуальних компонентів підсистеми підготовки вчителя початкових класів, що знаходяться в ієрархічному взаємозв'язку і складають певну цілісність.

Методологічну основу дослідження професійної готовності учителя до навчання молодших школярів риториці складає:

- на філософському рівні: теорія діяльності, що визначається як специфічна форма активного ставлення людини до навколишнього світу, його доцільної зміни та перетворення (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) [69; 70];

- на загальнонауковому рівні: концепції та положення про психолого-педагогічну професійну підготовку педагога в системі вищого освіти (Н. Іполітова, С. Толочко) [72; 65];

- на конкретно-науковому рівні: вчення психолінгвістики про систему мовленнєвих засобів, що використовуються в комунікації (Л. Калмикова; І. Лапшина; О. Леонтьєв; С. Рубінштейн, Н. Харченко) [54]; наукові положення теорії мовленнєвої діяльності особистості (С. Абрамович, Л. Виготський, Ж. Піаже) [1; 54]; гуманістичний підхід, орієнтований на створення умов для активного творчого та практичного освоєння загальнолюдської культури, прийняття гуманістичних загальнолюдських цінностей, формування власної соціокультурної позиції (Ш. Амонашвілі, І. Бех, І. Зязюн) [2; 6–7; 19–20]; особистісно-діяльнісний підхід, який полягає в акцентуалізації уваги педагога на дитині і вимагає переведення дитини в позицію активності, діяльності та спілкування (О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентилюк, В. Федоренко, Н. Чибісова) [32; 46; 47; 66; 68; 78]; особистісно орієнтований підхід, з точки зору якого підготовка педагога з навчання риторики трактується як складний процес формування суб'єкта педагогічної діяльності, що володіє комунікативними технологіями та творчим риторичним потенціалом (В. Андрущенко, Л. Артемова, Г. Бєлєнька, М. Вашуленко,

І. Кучеренко) [3; 4; 5; 24; 33]; культурологічний підхід, який передбачає здійснення такої спрямованості підготовки майбутнього учителя початкової школи до навчання риториці, що пов'язана із загальним духовно-моральним та професійним розвитком особистості (Г. Онуфрієнко) [47]; аксіологічний підхід, що орієнтує на розуміння риторики та методики її навчання дітей молодшого шкільного віку як професійної цінності та цілеспрямоване освоєння риторичної діяльності (Н. Голуб, А. Курінна, Л. Мацько, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Г. Сагач) [11−14; 51; 57−60; 62; 74; 78; 79];

- на технологічному рівні: теоретичні концепції розвитку мовлення у молодшому шкільному віці (Л. Виготський, О. Гвоздєв, Д. Ельконін) [70; 73]; основні роботи з питання навчання риториці дітей початкової школи (А. Богуш, З. Дорошенко, М. Захарійчук, А. Курінна, К. Крутій, О. Митник, В. Науменко, О. Петрик, С. Сиваш) [9−10; 35−36; 41; 42; 43;51; 61].

Визначаючи моделювання як непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання, який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження [18, с. 50], моделювання процесу формування готовності вчителя до навчання молодших школярів риториці відповідно до сучасних тенденцій мовної освіти передбачає дотриманні наступних умов:

- зміна *цільового компонента* орієнтація цілепокладання базового процесу професійної підготовки вчителя початкових класів в цілому, а також спеціально відібраних у його складі навчальних дисциплін, що мають предметний зв'язок із риторикою, на формування придатності, спеціальної та методичної навченості майбутнього вчителя риторики;

- зміна *змістовного компонента* коригування змісту освіти вчителя початкових класів з навчальних дисциплін, що мають предметний зв'язок з теорією та практикою мови, відповідно до їхньої функції у процесі формування готовності до навчання риториці; розробка спеціальних курсів, орієнтованих на розвиток професійної придатності до навчання риторики та формування спеціальної та методичної навченості майбутнього вчителя риторики;

конструювання змісту освіти вчителя риторики з елементів змісту базової підготовки вчителя початкових класів та спеціально розроблених навчальних курсів;

- зміна *процесуального компонента* встановлення наступності у вивченні дисциплін, що становлять зміст підготовки майбутнього вчителя початкових класів до навчання молодших школярів риториці, на основі специфіки формування його спрямованості (за допомогою трансформації професійних інтересів) та професійної навченості.

Засвоєння майбутнім учителем змісту навчання риториці молодших школярів передбачає розуміння його результативності – засвоєння змісту навчання етикетному діалогу на основі принципу орієнтації на риторичний ідеал, що реалізується у трьох напрямках:

- формування у молодших школярів уявлень, по-перше, про етикетний діалог (про цілі, правила ввічливого діалогічного спілкування; про образ ввічливого співрозмовника); по-друге, про мовленнєвий етикет як засіб оволодіння вміннями етикетного діалогічного спілкування; по-третє, про риторичний ідеал як сукупність уявлень про зразкову (правильну і доречну) мову і зразкову мовленнєву поведінку, правилам якої слід слідувати в діалогічному спілкуванні;

- розвиток в учнів сукупності базових умінь етикетного діалогічного спілкування: визначати етикетні аспекти комунікативно-мовленнєвої ситуації; обирати зразок етикетної мовної поведінки у діалозі з урахуванням комунікативно-мовленнєвої ситуації; здійснювати вибір мовленнєвих засобів реалізації у діалозі ввічливості з урахуванням особливостей комунікативно-мовленнєвої ситуації; оцінювати участь в етикетному діалозі того, хто говорить і слухає на основі наявних уявлень про риторичний ідеал;

- розвиток у молодших школярів здатності до осмислення риторичного ідеалу як основи культури діалогічного спілкування. На основі цих компонентів виділяються високий, середній та низький рівні навчання

молодших школярів етикетному діалогу.

О. Савченко у посібнику «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» [56, с. 100] пропонує схему організації навчального діалогу учня, який є базовим компонентом у навчання діалогу етикетному. Діалогічне навчання може мати як колективний, так й індивідуальний характер; діалог відбуватиметься як внутрішній, так і зовнішній.

Створюючи пари, групи для навчального спілкування (як змінного, так і відносно стабільного складу), необхідно враховувати психологічну сумісність дітей. У процесі залучення дітей до діалогу слід насамперед, потурбуватися про мотиваційну готовність до такої форми спілкування з навчальною метою, коли взаємодіють змістові й діяльнісні аспекти учіння.

Для цього, на думку дослідниці, важливо повною мірою використати актуальні потреби дитини, бо вони найбільше впливають на активність мовлення і мислення. Не менш важливо, щоб мовленнєва активність учителя «не забивала» народження дитячої думки, яка нерідко оформлюється у слова повільно й неточно. Для того, щоб знання були набуті в ході педагогічної діяльності освітянина в їх розвитку, вчитель повинен: усунути примусові процедури, але активно впроваджувати механізми самооцінки та саморегуляції для школярів; скоротити репродуктивну діяльність у процесі навчання та організувати власну освітню та пізнавальну діяльність школярів у класі; зменшити монолог, частіше використовувати діалог і навчити учнів взаємодіяти.

Щоб мати певну свободу в освітньому процесі, реалізуючи підхід до дії і в той же час осмислено керуючи ним, учитель фокусується не на тривалості часу від дзвінка до дзвінка, а на системі навчальних занять, які дозволяють представляти весь цикл навчання. Тому потрібна педагогічна підтримка у вигляді опорних слів, схем, зразків, міні-діалогів, аналізу їхньої побудови (рис. 1.1).

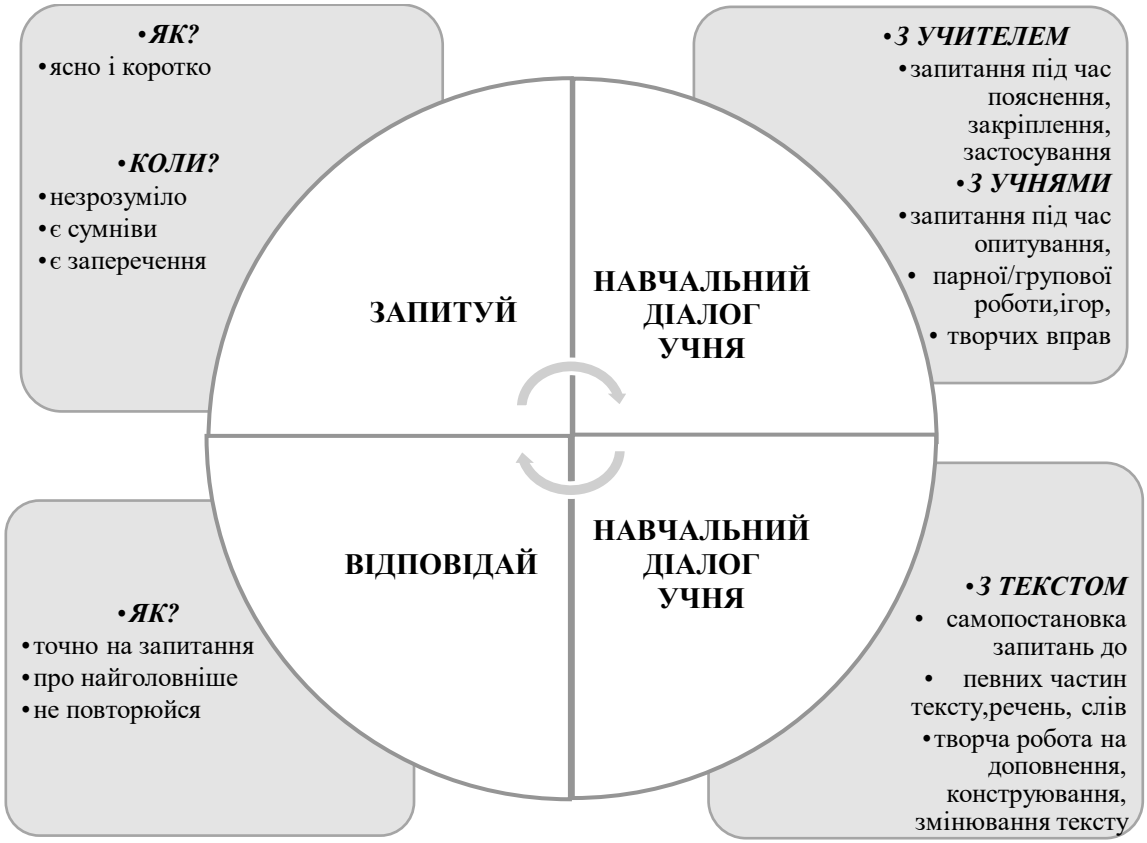


Рисунок 1.1. Схема організації навчального діалогу учня (за О. Савченко) [56, с. 100−101]

Останнім часом питання розвитку діалогічних умінь школярів дедалі частіше стають предметом методичних досліджень (В. Нищета) [44; 71]. До досягнень методичної науки належить обґрунтування доцільності навчання діалогу, виявлення типових недоліків діалогічного мовлення школярів, визначення змісту навчання діалогу, уточнення умов розвитку діалогічних умінь, особливостей навчання різних видів діалогу, серед яких етикетний діалог є провідним. Незважаючи на визнання багатьма методистами етикетного діалогу як базового компоненту навчання риториці молодших школярів, аспект формування в них діалогічних умінь етикетного характеру досліджено недостатньо. Завдання розробки методики навчання етикетному діалогу в початковій школі актуалізує ідею риторизації освітнього процесу початкової школи за рахунок упровадження методів та засобів організації діалогічного спілкування з позицій риторичного ідеалу [42; 43].

Орієнтир в освітньому процесі початкової школи на мовленнєвий етикет визначає необхідність оволодіння майбутніми учителями методикою навчання практичним оволодінням молодшими школярами такими категоріями, як правила і норми мовленнєвої поведінки, а також затребуваними в їх повсякденній мовленнєвій практиці жанрами мовленнєвого етикету.

Класифікації етикетних жанрів у межах різних видів етикетного діалогу [9; 10] передбачають виділення найбільш затребуваних у повсякденній мовленнєвій практиці молодших школярів етикетних жанрів: етикетні жанри соціального контактування (звернення, вітання, прощання, подяка, вибачення), спонукальні етикетні мовленнєві акти (прохання), відповідні етикетні жанри (згода, незгода, відмова), що враховуються в методичних рекомендаціях до Міжрегіонального фестивалю ораторського мистецтва «Заговори, щоби я тебе побачив» [34], який проходить у Запорізькому регіоні вже вісімнадцятий рік поспіль і має на меті:

- виявлення талановитих і обдарованих дітей у жанрі ораторського мистецтва;
- формування риторичної особистості, що має стабільний комунікативний потенціал;
- виховання загальнолюдських цінностей на рівні учасників освітнього процесу, а саме: діти – батьки – педагоги засобами мистецтва художнього слова;
- залучення фахівців до творчої співпраці з талановитими дітьми, надання їм професійної допомоги;
- популяризацію курсу риторики в системі дошкільної та шкільної освіти (Додаток Б).

У процесі аналізу педагогічних концепцій формування діалогічних умінь дітей молодшого шкільного віку виявлено, що навчання їх етикетному діалогу з урахуванням принципу орієнтації на риторичний ідеал не отримали системного висвітлення і потребують спеціальної методичної підготовки майбутніх

учителів початкової школи під час навчання в закладі вищої освіти [16; 17; 26; 27; 52].

Саме тому, підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку має дві сфери прояву: як процес підготовки, тобто процес навчання студентів, і результат підготовки, тобто, їх готовність до майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Підготовка фахівців початкової школи до навчання школярів риториці полягає у формуванні видів готовності (теоретичної, методичної, риторичної, практичної та психологічної), єдність яких забезпечує ефективну реалізацію цього виду діяльності, і представлена наступним компонентним складом:

- *операційно-когнітивний* (сформованість знань із галузі риторики та методики її навчання дітей молодшого шкільного віку, технологій вирішення навчально-педагогічних завдань із галузі методики навчання риториці дітей молодшого шкільного віку);
- *операційно-діяльнісний* (володіння технологією педагогічної діяльності з навчання риториці дітей молодшого шкільного віку, вміння конструювати та проєктувати навчально-виховний процес);
- *комунікативно-організаційний* (сформованість і реалізація комунікативних якостей, володіння технікою педагогічного спілкування, здатність організувати ефективне педагогічне спілкування за допомогою реалізації комунікативних якостей особистості);
- *мотиваційно-ціннісний* (якості особистості вчителя початкових класів, усвідомлення педагогічних цінностей, сформованість мотивів до риторичної діяльності);
- *пізнавально-оцінювальний* (уміння оцінювати результати педагогічної діяльності з навчання здобувачів початкової освіти риториці, спроможність щодо самооцінки, самоаналізу, рефлексії власних педагогічних дій) (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

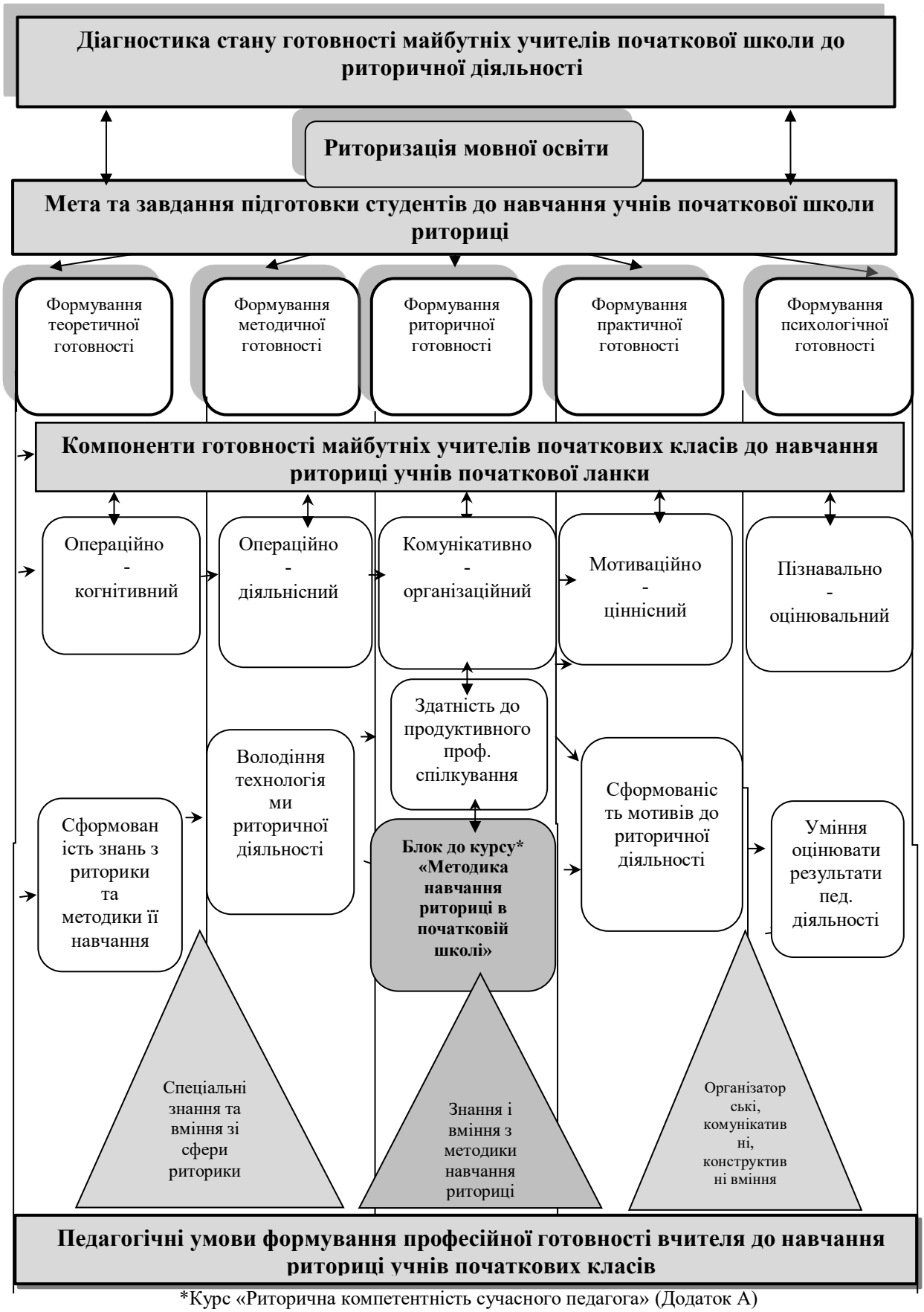
Компоненти та критерії підготовки до навчання риториці учнів початкових класів

Вид	Компоненти	Критерії
Формування теоретичної готовності	Операційно-когнітивний	Сформованість системи професійних знань із галузі риторики (предметно-академічні знання)
Формування методичної готовності		Спеціальні знання з галузі методики навчання риториці (предметно-професійні знання)
		Володіння технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань із галузі методики навчання риториці
Формування практичної Готовності	Операційно-діяльнісний	Сформованість та реалізація умінь практичної діяльності з навчання риториці
Формування риторичної готовності	Комунікативно-організаційний	Сформованість та реалізація комунікативних/риторичних та організаторських якостей, володіння технікою педагогічного спілкування
Формування психологічної Готовності	Мотиваційно-ціннісний	Сформованість ціннісних орієнтації та професійно значущих особистісних якостей
	Пізнавально-оцінювальний	Прагнення та здатність до самоосвіти, рефлекс

Основою підготовки майбутніх учителів до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку є модель, яка є структурно-функціональною конструкцією мети, видів підготовки, відповідних їм компонентів, умінь в галузі риторики та методики її навчання, а також комплексу психолого-педагогічних умов. Підготовка майбутніх учителів до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку може бути здійснена з урахуванням концептуальних положень:

- формування системи професійних знань у галузі риторики, системи спеціальних знань у галузі методики навчання молодших школярів риториці, а також ціннісних орієнтацій, позитивної мотивації, особистісної установки на свідоме оволодіння професійними вміннями;
- формування та реалізація умінь педагогічної діяльності з навчання риториці в процесі моделювання занять на семінарах-тренінгах та в реальній педагогічній діяльності під час проходження педагогічної практики, накопичення власного комунікативного досвіду, оволодіння технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань, а також розвиток прагнення та здатності до самоосвіти та рефлексії.

Базовим компонентом моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів (рис. 1.2) є додатковий блок (далі ДБ) «Методика навчання риториці в початковій школі» до навчальної дисципліни «Риторична компетентність сучасного педагога» освітньо-професійної програми 013 «Початкова освіта» бакалаврського рівня [62]. Метою ДБ є підготовка майбутнього вчителя до оволодіння необхідними теоретичними знаннями та практичними вміннями з риторики, які забезпечують розвиток здатності молодших школярів до осмислення риторичного ідеалу як основи культури діалогічного спілкування; забезпечення студентів методикою навчання риториці, продукування усвідомленого ставлення до вирішення питань риторизації мовної освіти в початковій школі



*Курс «Риторична компетентність сучасного педагога» (Додаток А)

Рисунок 1.2. Модель формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів

Завдання ДБ

1) розкрити риторичні та психолого-педагогічні засади методики викладання риторики у початковій школі;

2) познайомити студентів із сучасними програмами, підручниками та навчальними посібниками з риторики та культури спілкування;

3) познайомити студентів з особливостями організації навчальної, пізнавальної та творчої діяльності молодших школярів щодо основних розділів шкільного курсу риторики на основі детального вивчення найбагатшої педагогічної спадщини, міжнародного історичного досвіду, історії методики викладання риторики в Україні з урахуванням сучасного педагогічного досвіду та наукових досягнень філології, риторики, психології та психолінгвістики, соціолінгвістики та лінгводидактики;

4) озброювати студентів уміннями планувати роботу з риторики, проєктувати уроки риторики з урахуванням сучасних дидактичних систем, технологій та моделей навчання та виховання;

5) навчати студентів здійснювати контроль за діяльністю учнів, оцінювати рівень розвитку риторичних та інших видів компетенцій, передбачених програмою початкової школи;

6) формувати навичку самостійної роботи з навчальною літературою з дисципліни, що вивчається;

7) сприяти формуванню творчого підходу студентів до навчального процесу, спрямованому на підвищення реального рівня мовленнєвого розвитку школярів з орієнтацією на зону їхнього найближчого розвитку.

Про експериментальну перевірку ефективності моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів буде йти мовлення у другому розділі дослідження.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО НАВЧАННЯ РИТОРИЦІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.2. Діагностика вихідного рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до навчання риторицi

З метою перевірки гіпотези дослідження проведено педагогічний експеримент, у якому брали участь здобувачі вищої освіти Запорізького національного університету. Педагогічним дослідженням було охоплено 210 студентів, що навчаються за освітньо-професійною програмою 013 «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. Експериментальну групу (ЕГ) склали 110 осіб, контрольну групу (КГ) – 100 осіб.

Педагогічний експеримент проводився у кілька етапів:

1) визначення мети та завдань, розробка методики та техніки експерименту;

2) проведення констатуючого експерименту;

3) організація та проведення формуючого експерименту;

4) оцінка результатів перевірки експериментальної моделі формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до навчання молодших школярів риторики.

Основна мета експериментальної роботи полягала у перевірці ефективності процесу підготовки майбутнього вчителя початкових класів до навчання молодших школярів риторицi, здійснюваного з урахуванням розробленої дидактичної моделі.

Відповідно до цієї мети було поставлено такі завдання:

1) визначення стану окремих компонентів готовності до навчання риториці у майбутніх учителів початкових класів на різних етапах дослідження та встановлення рівнів цієї готовності для підтвердження можливостей представленого в моделі змісту підготовки майбутнього вчителя у формуванні його спрямованості, спеціальної та методичної навченості;

2) доказ необхідності включення представлених у моделі додаткових навчальних курсів до змісту підготовки вчителя початкових класів з метою формування його цілісної готовності до навчання молодших школярів риториці.

Організація діагностики вихідного рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до навчання риториці є важливою органічною частиною науково-методичного супроводу педагогічного експерименту, за допомогою якої з'ясовується його результативність та визначається рівень підготовки студентів до риторичної діяльності [14; 16].

На підставі розробленої моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці було розроблено таку процедуру її діагностики: визначення основних показників (змістовних критеріїв) готовності до навчання риториці; вибір оціночних критеріїв за кожним показником; вибір методів діагностики відповідно до обраних критеріїв; проведення діагностики; ранжування рівнів готовності до навчання риториці, виходячи з отриманих результатів діагностики.

У розробці науково-методичного супроводу підготовки студентів до риторичної діяльності ми виходили з того, що це цілеспрямована, упорядкована і керована сукупність наукового змісту категоріального апарату дослідження апробованої моделі підготовки до навчання риториці молодших школярів на всіх її етапах: формування теоретичної та методичної готовності в межах дисциплін комунікативного/риторичного спрямування: («Риторична компетентність сучасного педагога» (Додаток А), «Українська

мова професійного спрямування», «Вступ до педагогічної професії», «Технології навчання мовно-літературної галузі», «Педагогіка», «Бізнес-комунікація та корпоративна ідентичність сучасного педагога», «Основи педагогічної майстерності»); формування практичної готовності в межах навчальної та виробничої практик; формування психолого-педагогічної готовності в межах дисциплін психолого-педагогічного спрямування: «Дитяча психологія», «Загальна психологія», «Основи педагогічних досліджень».

Навчальна дисципліна «Риторична компетентність сучасного педагога» [62], яка стоїть у фокусі педагогічного експерименту, передбачає практико-орієнтовані методи, а саме: проблемні, частково-пошукові, дослідницькі; практичні (риторичні практикуми, комунікативні тренінги); інтерактивні лекції з використанням коучингу, тімбілдінгових, що й були використані під час розроблення діагностичного блоку педагогічного експерименту. Так, завданнями діагностико-констатувального зрізу стану готовності майбутніх учителів до навчання риториці молодших школярів стали:

- тестування з питань методики навчання дітей молодшого шкільного віку риториці;
- публічні виступи з проблемних тем риторики вищої школи та риторики шкільної; аналіз/самоаналіз текстів власної риторичної діяльності;
- риторичні практики в межах курсу «Риторична компетентність сучасного педагога» (додаток А) [31];
- діагностика запропонованої та власної риторичної діяльності;
- аналіз риторичної діяльності за матеріалами Міжрегіонального фестивалю ораторського мистецтва «Заговори, щоб я тебе побачив» у номінаціїї «Маленький оратор» [34; 35; 36];

Для аналізу ступеня готовності майбутніх учителів до навчання риториці молодших школярів було розроблено характеристики відповідних її рівнів, які і визначали вибір стратегії експериментального навчання (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характеристика рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до риторичної діяльності

Рівень	Готовність майбутніх учителів початкової школи до риторичної діяльності
Низький рівень	Характерні ознаки мовленнєво-риторичної діяльності: мовці мають слабку мовно-риторичну підготовку; наявні штампи і кліше, велика кількість жанрових, стилістичних і риторичних помилок; теоретичні знання жанрових особливостей педагогічного мовлення не інтегрувалися в уміння. Несформованість у майбутніх учителів професійної готовності до риторичної діяльності власної та здобувачів початкової освіти, розвитку діалогічного/монологічного мовлення та таких особистісних якостей, як комунікативність, креативність і організованість, відсутність знань про моделювання як методу розвитку монологічного мовлення молодших школярів, етапи його організації, про види моделей та їх функції, несформованість умінь вивчати і моделювати монологічне мовлення дітей, умінь адекватного самооцінювання. Несформованість компонентів, які не об’єднані єдиною структурою і не виявляються як цілісне психологічне новоутворення особистості майбутнього педагога. Поведінковий аспект обумовлений лише зовнішніми обставинами, а не внутрішніми потребами особистості здобувача вищої освіти бакалаврського рівня

	Продовження таблиці 2.1
Задовільний рівень	У риторичному мовленні трапляються лексичні, граматичні й логічні помилки, неоригінальне; відповідає професійно обмеженому типові; мовленнєва поведінка не завжди продумана і переконлива; вибір стратегій нелогічний; мовці не можуть повною мірою застосувати на практиці здобуті риторичні знання; не одразу налагоджують контакт із співрозмовником, не завжди переконливі, емоційно невиразні. Часткова сформованість цілісної структури професійної готовності до риторичної діяльності, нерівномірний розвиток окремих її компонентів. Однак присутня позитивна тенденція до прояву професійно значущих мотивів та потреб до навчання риториці, що спонукає до риторичної діяльності
Середній рівень	Риторичне мовлення переважно правильне, логічне, впливове, гарно сприймається; відповідає середньо-літературному типові; демонструє показники, наближені до високого рівня, однак наявність мовно-риторичних помилок; невміння моделювати тексти, добирати ефективні стратегії і тактики, моделювати аудиторію, використовувати жанрове і мовленнєве багатство свідчать, що процес формування риторичної компетенції ще не завершився. Сформованість цілісної структури риторичної діяльності з незначним розбалансуванням у розвитку її компонентів, розвитком особистості майбутнього педагога, що володіє сформованими професійними мотивами та особистісними якостями, комунікативними здібностями, достатнім рівнем розвитку необхідних риторичних умінь та навичок

Продовження таблиці 2.1	
Достатній рівень	Риторичне українське мовлення ефективне, впливове, емоційно насичене, оригінальне, самодостатнє; за класифікацією О. Сиротиніної [47] відповідає елітарному типові української мовленнєвої культури; передбачає риторичну грамотність, усвідомлений вибір і варіювання стратегій, тактик і прийомів комунікації підготовленого і спонтанного мовлення; раціональний відбір текстової інформації з урахуванням даних закону моделювання аудиторії; різноманітність і доцільність виражальних засобів української мови, мовленнєвих і риторичних прийомів; адекватність мовленнєвого матеріалу темі і стилю висловлювання; розвинуте мовне чуття і мовленнєву стійкість; вміле використання жанрів у різних ситуаціях педагогічного спілкування. Достатній рівень професійної підготовки до риторичної діяльності, що характеризується оптимальним розвитком усіх компонентів у їхній єдності, має на увазі цілісність особистості майбутнього учителя як суб'єкта професійної діяльності, який володіє стійкими професійними мотивами, комунікативними та організаторськими здібностями, високим рівнем розвитку необхідних умінь та навичок практичної діяльності з навчання риториці дітей молодшого шкільного віку

Дослідження початкового стану підготовки студентів до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку на констатувальному етапі показав однорідність рівнів підготовленості студентів по кожному компоненту. Дані аналізу результатів діагностико-констатувальних зрізів узагальнено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Діагностика рівнів готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів (констатувальний етап дослідження)

Компоненти	Критерії оцінювання	РІВНІ							
		Достатній		Середній		Задовільний		Низький	
		ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)
Операційно-когнітивний	Сформованість системи предметно-академічних знань	17	17	10	9	35	36	38	38
	Сформованість системи предметно-професійних знань	19	18	15	13	31	33	35	36
	Володіння технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань	15	11	11	10	31	32	43	47
Операційно-діяльнісний	Сформованість та реалізація умінь практичної діяльності	10	10	12	8	32	36	46	46
Комунікативно-організаційний	Володіння технікою педагогічного спілкування	12	9	14	9	27	32	47	50
Мотиваційно-ціннісний	Сформованість ціннісних орієнтацій та професійно-значущих особистісних якостей	15	10	10	7	32	35	43	47
Пізнавально-оцінювальний	Сформованість здатності до самовдосконалення та рефлексії	11	10	9	7	33	33	49	50

Примітка. Достатній рівень (Д): 100−90 балів. Середній рівень (С): 89−75 балів. Задовільний рівень (З): 74−35 балів. Низький рівень (Н): 34−1 балів.

Ситуація, що склалася, пояснюється об’єктивними причинами:

- несформованістю у майбутніх учителів професійної готовності до риторичної діяльності власної та готовності до навчання риториці здобувачів початкової освіти;
- відсутністю знань про моделювання комунікативного простору як методу розвитку монологічного мовлення молодших школярів у процесі риторичної діяльності;
- низьким рівнем сформованості мовленнєвого/риторичного самоконтролю здобувачів як в усному, так і в письмовому мовленні в процесі педагогічного спілкування;
- недостатньою ефективністю навчальних матеріалів щодо формування системи предметно-академічних та предметно-професійних знань під час навчання в закладі вищої освіти.

Отже, зміст діагностико-констатувальних зрізів обґрунтував виділені протиріччя педагогічного експерименту і дозволив стверджувати, що риторична діяльність, спрямована на формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці молодших школярів, проводиться не на достатньому рівні і слугує підставою для впровадження запропонованої дидактичної моделі в освітній процес ЗВО.

2.2. Реалізація моделі формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів

Формувальний етап експерименту відіграє важливу роль у педагогічному дослідженні. Він організовується на підставі попереднього вивчення стану проблеми та аналізу результатів констатувального етапу експерименту за розробленими показниками (сформованість системи предметно-академічних знань; сформованість системи предметно-професійних знань; володіння

технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань; сформованість та реалізація умінь практичної діяльності; володіння технікою педагогічного спілкування; сформованість ціннісних орієнтацій та професійно-значущих особистісних якостей; сформованість здатності до самовдосконалення та рефлексії) [18, с. 23].

Так, на формувальному етапі педагогічного дослідження було проведено експериментальну перевірку розробленої та науково обґрунтованої моделі підготовки майбутніх учителів до навчання риториці молодших школярів через узагальнення й корегування науково-методичного супроводу процесу професійної підготовки студентів (освітній рівень «бакалавр») зі спеціальності 013 «Початкова освіта» з метою її вдосконалення [62].

Автором кваліфікаційної роботи у ході педагогічного експерименту було розроблено організаційно-методичні рекомендації щодо реалізації моделі підготовки майбутніх учителів до навчання риториці молодших школярів в межах дисциплін комунікативно/риторичного спрямування: «Основи педагогічної майстерності», «Дитяча література», «Риторична компетентність сучасного педагога», спецкурсу за вибором «Бізнес-комунікація та корпоративна ідентичність сучасного педагога» та психолого-педагогічного: «Дитяча психологія», «Загальна психологія».

Експериментальна модель формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці молодших школярів передбачає оволодіння здобувачами сучасними тенденціями в теорії та практиці риторичної освіти та методики навчання шкільної риториці; оволодіння комунікативними технологіями підготовки та практичного використання професійної риторики у різних цільових аудиторіях.

Викладання риторики – відповідальна та творча справа. Ритор-педагог сам має бути здатним написати, виголосити, імпровізувати та ілюструвати навчальний матеріал з риторики. Він повинен одночасно володіти літературними та акторськими властивостями, бути широко освіченою та

культурною людиною. Головне у підготовці педагога до занять із риторики – це демонстрація яскравого та неординарного ораторського мовлення на всіх етапах уроку.

Саме тому на підготовчому етапі впровадження риторики у практику як вищої, так і шкільної освіти вчитель повинен оволодіти сам та озброїти учнів знаннями щодо ритуальних компонентів, які входять до структури уроків риторики:

- психолого-мовленнєві та мовленнєво-мислительні розминки;
- артикуляційні гімнастики, скоромовки;
- вирішення мовленнєвих ситуацій та ситуацій-спроб;
- комунікативні тренінги, лінгвістичні тренажери;
- перевірка домашніх завдань із рецензуванням експертами або саморецензуванням;
- творча лабораторія учнів та вчителя (складання тренінгів, мовленнєвих ситуацій, мнемонічних формулювань, фрагментів сценаріїв уроків риторики);
- виїзні завдання (дозвіл мовленнєвих ситуацій за межами школи);
- планування домашнього завдання (визначення рівня домашнього завдання, вибір творчої групи для виконання завдання, розподіл ролей та обов'язків у творчій групі);
- яскраві міні-виступи вчителя та учнів на довільну тему, конкурси («Найвдаліша фраза уроку», «Найкраща публічна промова уроку», «Найкращий експерт», «Найкращий ведучий спору» та ін.) [28].

Якщо говорити про те, що риторизація шкільної мовної освіти відбувається не тільки в діадах «учитель – учень», «учень – учень», а й у діадах «учитель –учитель», «учитель – батьки», «учитель – адміністрація», «батьки – адміністрація», кількість яких визначається числом ритуальних і стихійно виникаючих мовленнєвих ситуацій освітнього мікро- і макросоціуму, слід порушувати питання підготовки викладача риторики.

Чи можна сказати однозначно про типового викладача риторики, якщо враховувати специфічну особливість дослідзжуваної дисципліни – бути наскрізною, проникаючи до багатьох інших дисциплін. Риторика несе у собі навколишній світ, який, насамперед, міститься у голові людини. У якому вигляді? Швидше за все, цей внутрішній світ формується з інформації, одержаної спадковим шляхом; з інформації, отриманої у процесі рефлексії внутрішнього моделювання [30].

Якщо залишатися в межах матеріалізму і не розглядати надчуттєвий досвід, то монопольним «постачальником» уявлень у світі все ж таки є органи сприйняття. Інформація, передана генетичним шляхом, теж була отримана предками через органи почуттів. А рефлексія та внутрішнє моделювання можуть одержати їжу лише від зовнішніх сенсорів. Тому однією з фундаментальних властивостей інформації є належність тому чи іншому каналу сприйняття, яких сучасні психологи виділили три:

В – візуальний. Образи, картини, бачення, що рухаються та статичні.

А – аудіальні. Звуки, шуми.

К – кінестетичний. Тілесні відчуття: задоволення, біль, стрес – спокій, голод – ситість тощо.

У людини існує найбільш актуальний для нього канал сприйняття, так що він навіть інформацію других сенсорних систем описує термінами своєї кращої системи, яка називається провідною репрезентативною системою. Можна заявити, що репрезентація – це стежка. Однак, коли людина каже «Я відчуваю час», «Я бачу час», «Я чую час», то вона, швидше за все, буквально бачить, чує та відчуває у прямому, а не у переносному значенні.

Бачити, чути, відчувати і найголовніше переконувати других на лінгвістичному, паралінгвістичному та кінестетичному рівнях спілкування у правоті своїх відчуттів – завдання риторики. Виходячи з цього основного завдання, випливає весь набір засобів навчання риториці школярів та підготовки до навчання високопрофесійного вчителя [29].

Підготовка високопрофесійного вчителя-ритора має пролонгований характер, його комунікативний потенціал формується протягом усього життя. Вивчення освітніх потреб здобувачів вищої освіти (анкетування, бесіди, спостереження) свідчать про те, що майбутні вчителі початкової школи відчувають дефіцит психологічних знань, мають труднощі у переході від монологічної до фронтальної форми організації навчальних занять, до діалогових та полілогових форм, у оволодінні інтерактивними методами організації навчальної діяльності. Значна частина труднощів, з якими стикаються сучасні вчителі, пов’язані з труднощами у спілкуванні: невміння налагодити контакт із вихованцями, нерозуміння його психологічної позиції, недостатня гнучкість у спонтанно виникаючих ситуаціях, складнощі у керуванні своїм власним психічним станом [29].

Виявлений дефіцит компетентності в основному виді діяльності вчителя – спілкуванні – говорить про необхідність упровадження в систему вищої освіти дисциплін комунікативного/риторичного спрямування, до яких належить навчальна дисципліна «Риторична компетентність сучасного педагога», у межах якої проходив формувальний етап педагогічного експерименту.

Провідні форми дисципліни: дискусія, круглий стіл, самодіагностика студентами їх комунікативного потенціалу, аналіз/самоаналіз публічних виступів тощо мають інтерактивний характер і передбачають подальшої діагностичної самостійної діяльності.

На підсумковому занятті студентам було запропоновано підготувати і презентувати за власним вибором фінальний проєкт у формі узагальнюючого семінару, дискусійного клубу, самоаналізу своїх досягнень за наслідками вивчення курсу.

З урахуванням мети курсу (формування професійної мобільності здобувачів вищої освіти у царині сучасної риторики; оволодіння теоретико-методологічними основами неориторики як нової міждисциплінарної галузі та алгоритмом складання, структурування й оформлення основних видів

педагогічної риторики; набуття риторичної компетентності, знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку риторичної особистості фахівця нової формації) та провідних його завдань (підвищення психологічної компетентності освітян; стимулювання потреби у саморозвитку комунікативного потенціалу; надання практичної допомоги у подоланні труднощів спілкування з учнями, батьками, колегами та керівниками; розвиток умінь організації діалогових, полілогових форм навчальної діяльності; сприяння формуванню сприятливого морально-психологічного клімату у педагогічному колективі) [31] у майбутніх учителів початкової ланки під час відвідування занять формується власна концепція навчання риториці молодших школярів.

Тому дуже важливим у процесі формування готовності учителів до навчання риториці є самоаналіз студентів щодо професійної комунікації з проблем курсу.

Орієнтовані питання до самоаналізу результатів навчання з курсу «Риторична компетентність сучасного педагога»

1. Які практичні навички Ви набули?
2. Чи було для Вас щось нове, несподіване у змісті занять?
3. Чи зуміли Ви скористатися отриманими знаннями у своїй педагогічній практиці? Наведіть приклади.
4. Що змінилося у Вашому комунікативному потенціалі?
5. Чи стало легше спілкуватися з дітьми та дорослими?
6. Що Вам здається важким засвоїти? Чому?
7. З чим Ви не можете погодитись з матеріалів курсу?
8. Що Ви запропонували б змінити, доповнити у його змісті, у характері практичних завдань?
9. Чи досягли Ви мети курсу?

Отже, курс «Риторична компетентність сучасного педагога» в контексті педагогічного експерименту, як і всі курси освітньо-професійної програми 013 «Початкова освіта» з комунікативним/риторичним компонентом,

відповідають державному замовленню – підготовка в системі вищої освіти майбутніх учителів із необхідними професійними знаннями та високим рівнем комунікативної компетенції, що передбачає бездоганне дотримання норм сучасної української літературної мови; володіння основами ораторської майстерності та багатим словниковим запасом, уміння будувати своє мовлення з погляду його правильності та комунікативної доцільності; впливати на слухача, використовуючи стилістичні та експресивно-емоційні мовленнєві ресурси.

Упровадження у процес безперервної мовленнєвої освіти риторичного інструментарію даватиме можливість цілеспрямовано в подальшому в професійній діяльності майбутнім учителям-початківцям:

- формувати комунікативну компетенцію школярів;
- озброювати їх риторичними відомостями загальнорозвиваючого характеру;
- допомагати учням вивчати та розвивати у собі процеси мовленнєвого самовдосконалення, самоактуалізації та самореалізації;
- забезпечувати риторизацію мовної освіти;
- відкривати молодшим школярам широкий простір для творчості та виявлення свого риторичного потенціалу.

У ході експерименту в роботі зі студентами використовувалися практико-орієнтовані технології сучасного навчання.

Так, технологія навчальної дискусії, яка представляє собою цілеспрямований і впорядкований обмін ідеями, думками заради пошуку істин, причому всі учасники – кожен по-своєму – беруть участь в організації цього обміну, має на меті не стільки вирішити проблему, а скоріше поглибити її, стимулювати творчість і активізацію спільної діяльності [56].

Алгоритм проведення практичного заняття у контексті технології:

1. Постановка проблеми професійного спрямування, пошук її формулювання з різних точок зору.

2. Пошук фактів із педагогічної практики для кращого розуміння проблеми, можливостей її вирішення.

3. Пошук ідей одночасно з активізацією мовленнєво-мислительної діяльності: оцінка ідей відкладається до того часу, поки не будуть висловлені і сформульовані всі ідеї студентів.

4. Пошук рішення, у якому висловлені ідеї піддаються аналізу, оцінці; для втілення, розробки вибираються найкращі з них.

5. Пошук визнання знайденого рішення оточуючими, презентація знайденого рішення.

Результативність технології навчальної дискусії визначається розгортанням професійної комунікації щодо зазначеної педагогічної проблеми і формуванням конкретного досвіду здобувачів освіти. Цей досвід складає основу для спостережень та рефлексії, які становлять другу фазу навчання. Спостереження слугують підставою для формування абстрактних уявлень-понять (третя фаза), які виступають як гіпотези та піддаються перевірці в різних мовленнєво-мислинневих ситуаціях, включаючи реальні (четверта – активне експериментування). Кожна фаза циклу навчання передбачає деякі якості, здібності та вміння з боку майбутніх учителів:

- фаза конкретного досвіду – здатність високої сприйнятливості до нового досвіду;
- фаза рефлексивного спостереження – здатність до рефлексії над досвідом, його інтерпретації з різних точок зору, підходів;
- фаза абстрактної концептуалізації – здатність до цілісного розуміння-схоплювання, вироблення понять та уявлень, що вибудовують дані спостережень у послідовну, логічну теорію;
- фаза активного експериментування – здатність використовувати свої теоретичні уявлення для ухвалення рішень, вирішення проблем, що, у свою чергу, веде до набуття нового досвіду [49].

Продуктивною технологією в ході експериментального навчання було визнано за результатами анкетування студентів технологію сценування.

На відміну від конспекту, що задає розмітку конкретної системи завдань і функцій студентів, сценарій описує прогнозований тип їх індивідуального руху під час зіткнення із завданням, і навіть ті «дірки» чи невизначеності під час роботи, де активність здобувачів може бути спрогнозована.

Сценарний підхід до освітньої мовленнєво-мислительної ситуації дозволяє вигідно розглядати самих студентів як учасників колективного процесу миследіяльності, які задають свої траєкторії руху в постановці комунікативної/риторичної проблеми. Розуміння та передбачення викладачем зустрічної роботи та процесу смислоутворення у різних студентів дозволяє йому, в свою чергу, додатково визначити свою позицію у проблемному полі. Сценування передбачає активне використання групової роботи студентів без участі викладача. Викладач ставить вихідне завдання та обговорює лише кінцевий результат групової роботи студентів [48].

Треба сказати, що заплановані робочою програмою курсу методи навчання визначили види і зміст її контрольно-оцінювального блоку, тому що саме цей компонент програми є важливим щодо результативності як педагогічного експерименту, так і курсу «Риторична компетентність сучасного педагога» в науковій парадигмі риторичної освіти в цілому.

Поточний контроль успішності та проміжна атестація в рамках дисципліни проводяться з метою визначення ступеня освоєння майбутніми учителями початкової освіти освітньої програми.

Базовим же принципом вивчення курсу «Риторична компетентність сучасного педагога» є практичне використання отриманих знань та умінь у контексті риторичної діяльності, що знайшло відображення у видах і змісті поточних контрольних заходів (табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Фрагменти програми курсу «Риторична компетентність сучасного педагога»

Види і зміст поточних контрольних заходів

Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу
Теоретичне завдання: Тестування з проблем змістового модулю (Додаток А)	Питання для підготовки: своєрідність «Ораторського мистецтва (Риторики)» як самостійної теоретико-прикладної науки: духовно-моральна зумовленість, інтегративність, системність, комплексність, універсальність, прикладна спрямованість; системність риторики, риторична формула: закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю; етапи риторичної діяльності: загальна характеристика докомунікативного, комунікативного, посткомунікативного етапів; структура діяльності оратора: логічна, мовленнєва, комунікативна культура оратора
Практичне завдання: Аналіз тексту: наукова публікація з проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейнберга (Додаток А)	Вимоги до виконання та оформлення: Зробити аналіз тексту наукової публікації з проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейнберга (Додаток А)
Аналіз тексту з проблем змістового модулю: технологія комплексного комунікативно-словоцентричного аналіза тексту (за А. Курінною)	Зробити аналіз тексту з проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналіза тексту (за А. Курінною)
Підготовка тексту публічного виступу з проблем змістового модулю за технологією чек-листа (Додаток А)	Підготувати текст публічного виступу з проблем змістового модулю за технологією чек-листа (Додаток А)

Продовження таблиці 2.3

Теоретичне завдання: Тестування з проблем змістового модулю (Додаток А)	Питання для підготовки: типи оратора та підготовка до промови, переваги і недоліки кожного з них; концептуальний закон, процес і способи розробки концепції; закон моделювання аудиторії; прогнозування соціально-психологічних ознак; стратегічний закон, системна побудова оратором стратегії впливу на аудиторію, тактичний закон; психологічні аспекти впливу; цільова установка оратора; завдання та надзавдання; інтеракція; контакт між оратором і аудиторією; ефективність та впливовість виступу оратора
Практичне завдання: Аналіз тексту: наукова публікація з проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейнберга (Додаток А)	Вимоги до виконання та оформлення: Зробити аналіз тексту наукової публікації з проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейнберга (Додаток А)
Аналіз тексту з проблем змістового модулю: технологія комплексного комунікативно-словоцентричного аналіза тексту (за А. Курінною)	Зробити аналіз тексту з проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналіза тексту (за А. Курінною)
Підготовка тексту публічного виступу з проблем змістового модулю за технологією чек-листа (Додаток А)	Підготувати текст публічного виступу з проблем змістового модулю за технологією чек-листа (Додаток А)
Практичне завдання: Публічний виступ з теми «Моя професія як ресурс»	Вимоги до виконання та оформлення: Підготовка тексту публічного виступу на 2 хвилини за технологією чек-листа

Продовження таблиці 2.3

Теоретичне завдання: Тестування з проблем змістового модулю (Додаток А)	Питання для підготовки: риторична особистість та риторична формула: закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю; моделювання риторичного портрету педагога-вихователя та сучасного управлінця; формування позитивного іміджу педагога в умовах відкритого ергономічного простору; образ (імідж) і особистість ритора-викладача; професіограма педагога; харизма педагогічного працівника
Контрольний перегляд текстів публічних виступів, аналіз чи самоаналіз виступу за схемою	Підготовка колоди карток «Я – оратор» Зробити риторичний аналіз тексту найкращих публічних виступів із проблем змістового модулю (Додаток А)
Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних практик опонентів (за вибором)	Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналіза тексту (за А. Курінною)
Теоретичне завдання: Тестування з проблем змістового модулю (Додаток А)	Питання для підготовки: риторичні практики професійних спільнот; засоби практичної риторики та їх роль в усному мовленні педагоігів дошкільної освіти; прямі способи мовленнєвого вплив; непрямі способи мовленнєвого впливу; логіка і паралогіка; фігури; тропи: метафора, метонімія, іронія та ін.; мовленнєвий закон; комунікативні якості мовлення: правильність, виразність, багатство, ясність, точність, стисліть, доцільність, художня образність; техніка мовлення

Продовження таблиці 2.3

Практичне завдання: Публічний виступ із проблем змістового модулю (Додаток А)	Вимоги до виконання та оформлення: Підготовка тексту публічного виступу на 2 хвилини за технологією чек-листа
Риторичний аналіз найкращих публічних виступів	Зробити риторичний аналіз тексту найкращих публічних виступів із проблем змістового модулю за схемою оцінки ораторського (Додаток А)
Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних практик опонентів (за вибором)	Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналіза тексту (за А. Курінною)

Дослідно-експериментальна робота підготовки майбутніх учителів до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку проводилася в дві стадії, зміст яких побудовано з урахуванням розробленої нами дидактичної моделі (див. підрозділ 1.2).

На першій стадії експерименту основний акцент робився на формуванні у студентів системи професійних знань із області риторики (предметно-академічних знань), систем спеціальних знань із області методик навчання вчителів риториці (предметно-професійні знання), а також формування у майбутніх початківців ціннісних орієнтацій, позитивної мотивації. З метою більш глибокого засвоєння теоретичного курсу використовували діалогові, проблемні методи ведення навчальних занять, активні форми організації занять.

Психологічна підготовка передбачала використання таких форм і методів, які дозволяють розвивати у студентів здатність до самопізнання, саморозвитку, педагогічної рефлексії (психологічний аналіз, пробні заняття, проєктування, моделювання та ін.

Друга стадія дослідно-експериментальної роботи була пов’язана з формуванням та реалізацією вміння навчати молодших школярів риториці на семінарах-тренінгах і під час проходження педагогічної практики з накопиченням власного комунікативного досвіду із оволодіння технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань в освітній площині додаткового блоку «Методика навчання риториці в початковій школі», який є важливим компонентом концептуальної моделі в межах навчальної дисципліни «Риторична компетентність сучасного педагога» освітньо-професійної програми 013 «Початкова освіта» бакалаврського рівня.

Метою додаткового блоку є підготовка майбутнього бакалавра, який володіє необхідними теоретичними знаннями та практичними вміннями, що забезпечують якісний мовленнєвий розвиток учнів та створення передумов для усвідомленого освоєння сучасних технологій навчання риториці, вироблених вітчизняною методикою викладання; забезпечення студентів підготовкою до усвідомленого та самостійного вивчення та вирішення питань навчання риториці молодших школярів.

Завдання додаткового блоку:

- оволодіння основами виявлення риторичних аспектів літератури та педагогіки;
- усвідомлення когнітивних функцій риторики у формуванні гуманітарного знання;
- формування навичок побудови висловлювання у формі завершеного твору, адресованого певній аудиторії слухачів;
- ознайомлення студентів із засадами методики навчання риториці молодших школярів, сучасними програмами, підручниками та навчальними посібниками з риторики та культури спілкування; особливостями організації навчальної, пізнавальної та творчої діяльності молодших школярів щодо основних розділів шкільного курсу риторики на підставі детального вивчення спадщини риторики педагогічної;

- перетворення процесу навчання мові засобами спільної риторичної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що передбачає організацію діалогічного спілкування та його осмислення [48; 49].

Зміст додаткового блоку може змінюватися в залежності від дидактичної ситуації, але організація діалогічного спілкування представлена в блоці трьома модулями.

Вступний модуль «Діалогічне спілкування» присвячено уточненню, систематизації, актуалізації та розширенню наявних у шкільній риториці навчальних уявлень про базові поняття: мова усна і письмова, монолог і діалог, репліка; діалогічна єдність, мовні ролі в діалозі (що говорить і слухає), види діалогу; співбесіди для того, хто говорить, правила для слухача, культура діалогу.

Зміст модуля підпорядковано вирішенню наступних завдань:

- допомогти учням осмислити наявний в них мовленнєвий досвід у сфері діалогічного спілкування;
- усвідомити значення діалогічного спілкування, пробудити прагнення вдосконалювати своє мовлення [38].

Основний модуль «Мовленнєвий етикет для ввічливого діалогічного спілкування» присвячений уточненню та розширенню уявлень про базові поняття: поважне ставлення до людей; ввічливість як прояв шанобливого ставлення до співрозмовника; мовленнєвий етикет як досягнення ввічливості у спілкуванні; етикетні жанри діалогічного мовлення, затребувані у повсякденній мовленнєвій практиці етикетних жанрів.

Зміст модуля спрямовано вирішення завдань:

- допомогти учням осмислити досвід діалогічного спілкування з позицій досягнення норм ввічливості;
- усвідомити сутність мовленнєвого етикету як засобу поважного спілкування;
- зміцнити прагнення опановувати мовленнєвим етикетом підвищення

ефективності діалогічного спілкування [39].

Заключний модуль «Етикетний діалог. Риторичний ідеал» присвячений уточненню та розширенню наявних уявлень про ввічливе спілкування, про норми та правила використання мовленнєвого етикету в ситуаціях повсякденного спілкування з оточуючими людьми (близькими, знайомими їм учасниками освітнього процесу, з незнайомими людьми в громадських місцях та ін.).

У центрі уваги школярів опиняються базові поняття: підготовлене та непідготовлене діалогічне мовлення; етикетний діалог-розпитування, етикетний діалог-дискусія, етикетний діалог-розмова, потрібні в цих видах діалогу формули мовленнєвого етикету.

Зміст модуля передбачає розв’язання задач:

- сприяти усвідомленню значення умінь етикетного діалогу задля досягнення гармонійних взаємин із людьми;
- забезпечити оволодіння сукупністю базових умінь етикетного діалогічного спілкування (визначати етикетні аспекти комунікативної ситуації;
- вибирати зразок етикетної мовленнєвої поведінки у діалозі з урахуванням комунікативної ситуації;
- здійснювати вибір мовленнєвих засобів реалізації ввічливості у діалозі з урахуванням особливостей комунікативної ситуації;
- оцінювати участь в етикетному діалозі того, хто говорить і слухає на основі наявних уявлень про риторичний ідеал;
- сприяти розвитку здатності до пізнання суті риторичного ідеалу як компонента культури діалогічного спілкування.

Зміст модулей має системний, послідовний характер, вивчення кожного модуля відбувається з ускладненням і розширенням уявлень про діалогічне спілкування, мовленнєвий етикет, етикетний діалог, що поступово створює основу для пізнання учнями суті мовленнєвого ідеалу як компонента культури діалогічного спілкування (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Програма додаткового блоку «Методика навчання риториці у початковій школі» (Модуль 3)

№	Понятійна основа	Мова дисципліни	Формування уявлень та вмінь у молодших школярів
Модуль 3. Етикетний діалог. Риторичний ідеал			
3.1	Етикетний діалог. Правила ведення етикетного діалогу	Цілі того, хто говорить і слухає в етикетному діалозі. Комунікативне завдання учасників етикетного діалогу. Структура, компоненти етикетного діалогу	Уявлення про етикетний діалог як основу реалізації всіх видів діалогу. Уявлення про комунікативне завдання в етикетному діалозі. Уміння визначати етикетні аспекти комунікативної ситуації. Уміння вибирати зразок етикетної мовної поведінки у діалозі з урахуванням ситуації спілкування. Уміння здійснювати вибір мовленнєвих засобів реалізації ввічливості у діалозі з урахуванням особливостей комунікативної ситуації. Уміння оцінювати участь в етикетному діалозі того, хто говорить і слухає на основі наявних уявлень про риторичний ідеал
3.2	Підготовлене та непідготовлене (спонтанне) діалогічне мовлення. Етикетний діалог по телефону	Підготовлене та непідготовлене діалогічне мовлення. Етикетний діалог по телефону. Формули мовленнєвого етикету в діалозі по телефону	Уявлення про підготовлене та непідготовлене діалогічне мовлення. Уявлення про способи підготовки до діалогу (до телефонної розмови, месенджера). Уявлення про значення володіння етикетним діалогом. Уміння розрізняти підготовлене та непідготовлене діалогічне мовлення у розмові по телефону. Уміння застосовувати способи підготовки до етикетного діалогу по телефону. Уміння оцінювати етикетний діалог у ситуації телефонної розмови

Продовження таблиці 2.4

3.3	Етикетний діалог розпитування	Формули мовленнєвого етикету в діалозі-розпитуванні	Уявлення про етикетний діалог-розпитування. Уявлення про засоби підготовки до етикетного діалогу-розпитування. Вміння оцінювати участь в етикетному діалозі-розпитуванні того, хто говорить і слухає
3.4	Етикетний діалог дискусія	Етикетний діалог-дискусія. Формули мовного етикету в діалог дискусії	Уявлення про етикетний діалог-дискусії. Уявлення про засоби підготовки до етикетного діалогу-дискусії. Уміння підготуватися до етикетного діалогу-дискусії у ситуації. Уміння оцінювати участь в етикетному діалозі-дискусії того, хто говорить і слухає
3.5	Етикетний діалог-розмова. Риторичний ідеал	Етикетний діалог-розмова. Формули мовного етикету у діалозі-бесіді. Риторичний ідеал	Уявлення про етикетний діалог-бесіду. Уявлення про способи підготовки до етикетного діалогу-розмови на тему. Уявлення про риторичне ідеал. Уміння підготуватися до етикетного діалогу-розмови на тему. Уміння оцінювати участь в етикетному діалозі-бесіді того, хто говорить і слухає

Отже, на формувальному етапі педагогічного експерименту теоретично обґрунтована розроблена модель формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів підтвердила як важливість шкільної риторики в процесі мовленневого розвитку молошого школяра, так і необхідність введення в освітньо-професійну програму 013 «Початкова освіта» риторичної складової. Оскільки риторика є наукою з розробленим і перевіреним практикою категорійним апаратом, учитель, який приступає до навчання риториці, повинен мати спеціальні теоретичні та методичні знання. Тому курс методики навчання риториці має стати складовою підготовки спеціаліста.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

Розроблена автором кваліфікаційної роботи модель формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів дозволяє працювати як в освітньому просторі університету в межах дисциплін комунікативного/риторичного спрямування («Риторична компетентність сучасного педагога» (Додаток А), «Українська мова професійного спрямування», «Вступ до педагогічної професії», «Технології навчання мовно-літературної галузі», «Педагогіка», «Бізнес-комунікація та корпоративна ідентичність сучасного педагога», «Основи педагогічної майстерності») та під час навчальної й виробничої практик.

Ефективність реалізації запропонованої моделі перевірялась за допомогою методів і діагностичних методик, які використовувалися на констатувальному етапі дослідження. Вирогідність результатів формувального етапу забезпечувалася в процесі вибору саме таких експериментальних і контрольних груп, в яких найбільш повно знайшли відображення загальні для усієї вибірки результати, виявлені в ході констатувального етапу експерименту.

У педагогічному дослідженні взяло участь 210 студентів, що навчаються за освітньо-професійною програмою 013 «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта. Експериментальну групу (ЕГ) склали 110 осіб, контрольну групу (КГ) – 100 осіб. На контрольному етапі педагогічного експерименту було проведено діагностику стану готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів, яка довела, що показники готовності у студентів ЕГ значно вищі в порівнянні з показниками на констатувальному етапі за всіма розробленими у ході дослідження критеріями. Результати діагностики відбилися у таблиці 2.5 та рисунку 2.1, побудованих на основі аналізу завдань контрольних зрізів.

Таблиця 2.5

Діагностика вивчення рівнів готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів (контрольний етап дослідження)

Компоненти	Критерії оцінювання	РІВНІ							
		Достатній		Середній		Задовільний		Низький	
		ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)
Операційно-когнітивний	Сформованість системи предметно-академічних знань	28	20	27	13	35	35	10	32
	Сформованість системи предметно-професійних знань	31	22	27	18	31	31	11	29
	Володіння технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань	25	19	24	1	38	31	13	35
Операційно-діяльнісний	Сформованість та реалізація умінь практичної діяльності	22	13	28	19	38	31	12	37
Комунікативно-організаційний	Володіння технікою педагогічного спілкування	23	14	30	16	34	36	13	34
Мотиваційно-ціннісний	Сформованість ціннісних орієнтацій та професійно-значущих особистісних якостей	25	17	29	14	33	32	13	37
Пізнавально-оцінювальний	Сформованість здатності до самовдосконалення та рефлексії	22	13	26	17	37	31	15	39

Примітка. Достатній рівень (Д): 100−90 балів. Середній рівень (С): 89−75 балів. Задовільний рівень (З): 74−35 балів. Низький рівень (Н): 34−1 балів.

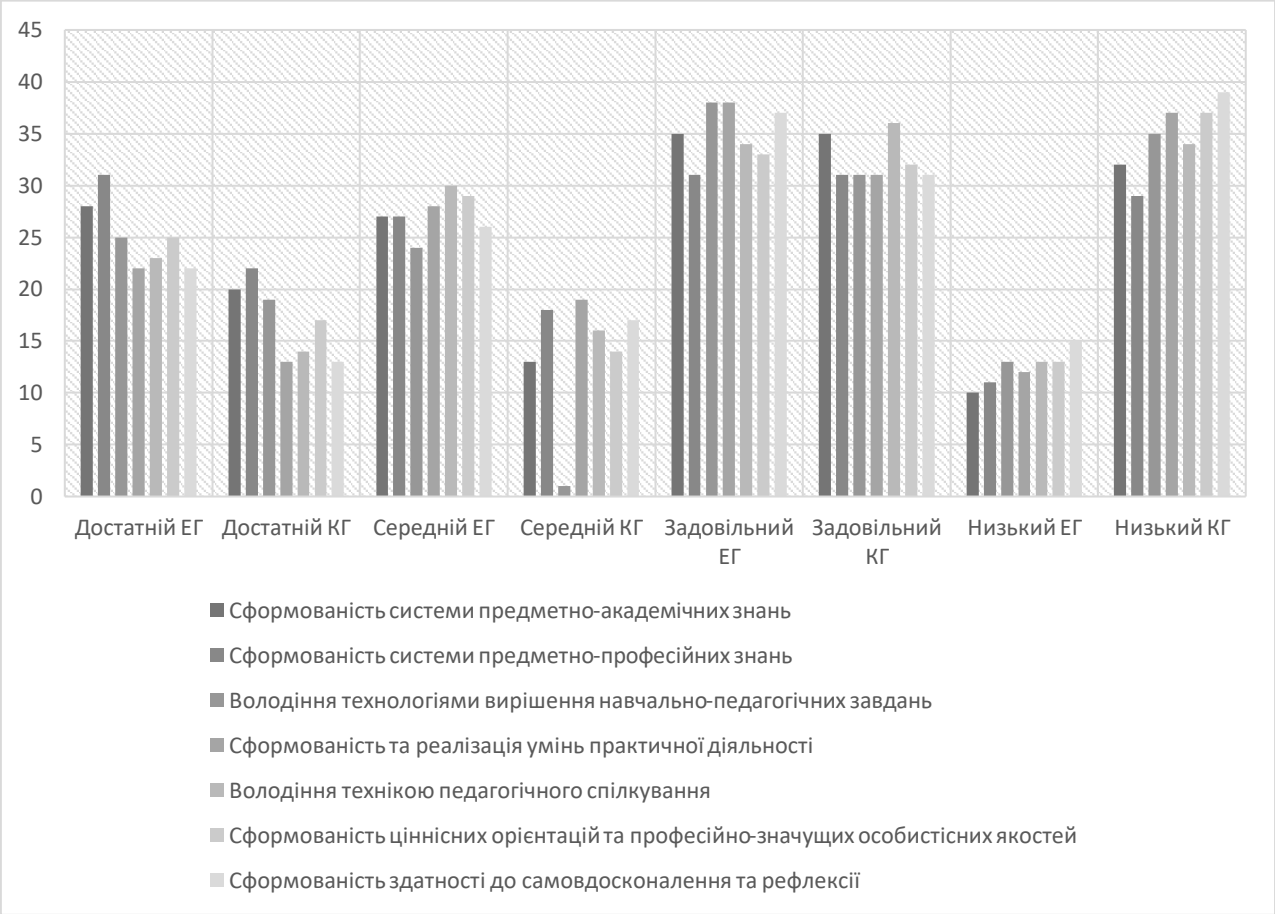


Рисунок 2.1. Рівні готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів (контрольний етап дослідження)

Запропонована експериментальна модель формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів дозволяє сформувати у студентів із різним початковим рівнем показників готовності (операційно-когнітивний; операційно-діяльнісний; комунікативно-організаційний; мотиваційно-ціннісний; пізнавально-оцінювальний) за всіма критеріями, про що засвідчили результати підсумкового зрізу (табл. 2.6; рис. 2.2). Позитивні результати, отримані в ході експерименту, говорять про ефективність формування готовності майбутніх учителів до навчання риториці під час риторичної діяльності на курсах комунікативного/риторичного спрямування.

Таблиця 2.6

Динаміка рівнів готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Компоненти	**Критерії оцінювання**	**Вхідний зріз**		**Підсумковий зріз**	
		КГ середній бал	**ЕГ середній бал**	**КГ середній бал**	**ЕГ середній бал**
Операціонально-когнітивний	Сформованість системи предметно-академічних знань	3.78	4.09	3.85	4.38
	Сформованість системи предметно-професійних знань	3.82	4.01	3.89	4.45
	Володіння технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань	3.76	4.11	3.84	4.49
Операційно-діяльнісний	Сформованість та реалізація умінь практичної діяльності	3.77	3.75	3.70	4.38
Комунікативно-організаційний	Володіння технікою педагогічного спілкування	3.60	4.00	3.68	4.42
Мотиваційно-ціннісний	Сформованість ціннісних орієнтацій та професійно-значущих особистісних якостей	3.73	4.03	3.82	4.44
Пізнавально-оцінювальний	Сформованість здатності до самовдосконалення та рефлексії	3.59	3.79	3.66	4.46
Критерій Стьюдента		**1.480**		**6.381**	
			3.159		**3.159**
Критерій Стьюдента табличний		3,05 при P<=0.01			

Примітка. Достатній рівень (Д): 100−90 балів. Середній рівень (С): 89−75 балів. Задовільний рівень (З): 74−35 балів. Низький рівень (Н): 34−1 балів

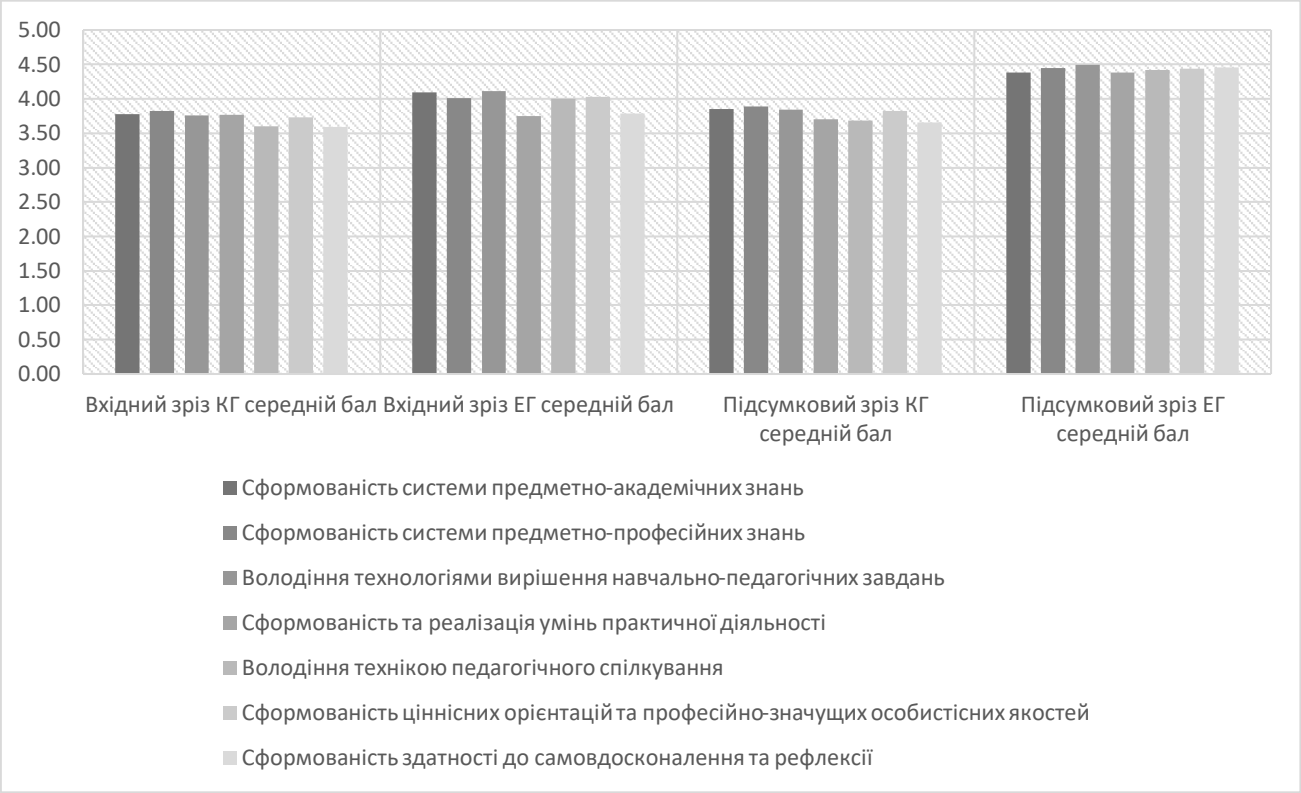


Рисунок 2.2. Динаміка рівнів готовності майбутніх учителів до навчання риториці учнів початкових класів (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Доцільність та ефективність розробленої, науково обґрунтованої моделі формування професійної готовності вчителя до навчання риториці учнів початкових класів підтверджують проведені математичні обчислення за методом кількісного аналізу результатів дослідження, які виконували за допомогою формули визначення t-критерію (Стьюдента). Ці обчислення довели, що між експериментальними та контрольними групами існує достовірна різниця на рівні залишку ймовірності 1%. Проблема формування професійної готовності вчителя до навчання риториці учнів початкових класів не може вважатися повністю вирішеною. У ході дослідження було виявлено низку перспективних проблем, серед яких – створення системи безперервної риторичної освіти, що потребує якісної профільної підготовки фахівця-ритора нової формації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі подано теоретичне узагальнення та дослідно-експериментальне дослідження проблеми формування професійної готовності вчителя до навчання риториці учнів початкових класів.

Одержані результати дослідження свідчать про досягнення поставленої мети й надають підстави сформулювати такі висновки:

1. Відповідно до першого завдання проаналізовано теоретичні основи процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до здійснення риторичної діяльності, що є складною особистісно-професійною освітою, яка передбачає комунікативну спрямованість педагогічної дії та спеціальну навченість у галузі теорії і практики мовленнєвої майстерності; з'ясовано сутність готовності здобувачів вищої освіти до навчання риториці учнів початкової школи.

2. Визначено критерії сформованості готовності майбутнього вчителя початкових класів до навчання молодших школярів риториці, а саме: сформованість системи професійних знань із галузі риторики (предметно-академічні знання); спеціальні знання з галузі методики навчання риториці (предметно-професійні знання); володіння технологіями вирішення навчально-педагогічних завдань із галузі методики навчання риториці; сформованість та реалізація умінь практичної діяльності з навчання риториці; сформованість та реалізація комунікативних/риторичних та організаторських якостей; володіння технікою педагогічного спілкування; сформованість ціннісних орієнтації та професійно значущих особистісних якостей; прагнення та здатність до самоосвіти, рефлексії.

3. У ході педагогічного експерименту доведено, що усвідомлення майбутніми учителями змісту навчання риториці молодших школярів передбачає розуміння його результативності – засвоєння змісту навчання етикетному діалогу на основі принципу орієнтації на риторичний ідеал, що

реалізується у трьох напрямках:

- формування у молодших школярів уявлень, по-перше, про етикетний діалог (про цілі, правила ввічливого діалогічного спілкування; про образ ввічливого співрозмовника); по-друге, про мовленнєвий етикет як засіб оволодіння вміннями етикетного діалогічного спілкування; по-третє, про риторичне ідеал як сукупності уявлень про зразкову (правильну і доречну) мову і зразкову мовленнєву поведінку, правилам якої слід слідувати в діалогічному спілкуванні;

- розвиток в учнів сукупності базових умінь етикетного діалогічного спілкування: визначати етикетні аспекти комунікативно-мовленнєвої ситуації; обирати зразок етикетної мовної поведінки у діалозі з урахуванням комунікативно-мовленнєвої ситуації; здійснювати вибір мовленнєвих засобів реалізації у діалозі ввічливості з урахуванням особливостей комунікативно-мовленнєвої ситуації; оцінювати участь в етикетному діалозі того, хто говорить і слухає на основі наявних уявлень про риторичний ідеал.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено дидактичну модель підготовки майбутніх учителів до навчання риториці дітей молодшого шкільного віку, яка є структурно-функціональною конструкцією мети, видів підготовки, відповідних їм компонентів, умінь у галузі риторики та методики її навчання, а також комплексу психолого-педагогічних умов у рамках цілісного процесу відповідної профільної підготовки у вищому навчальному закладі. У свою чергу, освітній процес на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти представляє єдність таких цільових, змістовних та процесуальних характеристик, які дозволяють варіативно відтворювати запропоновану модель з урахуванням її компонентів:

- *операційно-когнітивний* (сформованість знань із галузі риторики та методики її навчання дітей молодшого шкільного віку, технологій вирішення навчально-педагогічних завдань із галузі методики навчання риториці дітей молодшого шкільного віку);

- *операційно-діяльнісний* (володіння технологією педагогічної діяльності з навчання риториці дітей молодшого шкільного віку, вміння конструювати та проєктувати навчально-виховний процес);

- *комунікативно-організаційний* (сформованість і реалізація комунікативних якостей, володіння технікою педагогічного спілкування, здатність організувати ефективне педагогічне спілкування за допомогою реалізації комунікативних якостей особистості);

- *мотиваційно-ціннісний* (якості особистості вчителя початкових класів, усвідомлення педагогічних цінностей, сформованість мотивів до риторичної діяльності);

- *пізнавально-оцінювальний* (уміння оцінювати результати педагогічної діяльності з навчання здобувачів початкової освіти риториці, спроможність щодо самооцінки, самоаналізу, рефлексії власних педагогічних дій).

5. Підготовка вчителя початкової школи до навчання риториці молодших школярів може здійснюватися педагогічно ефективно та економічно вигідно в рамках цілісного освітнього процесу за спеціальністю 013 Початкова освіта при дотриманні наступних умов:

- зміна *цільового компонента* орієнтація цілепокладання базового процесу професійної підготовки вчителя початкових класів в цілому, а також спеціально відібраних у його складі навчальних дисциплін, що мають предметний зв’язок із риторикою, на формування придатності, спеціальної та методичної навченості майбутнього вчителя риторики;

- зміна *змістовного компонента* коригування змісту освіти вчителя початкових класів з навчальних дисциплін, що мають предметний зв’язок з теорією та практикою мови, відповідно до їхньої функції у процесі формування готовності до навчання риториці; розробка спеціальних курсів, орієнтованих на розвиток професійної придатності до навчання риторики та формування спеціальної та методичної навченості майбутнього вчителя риторики;

конструювання змісту освіти вчителя риторики з елементів змісту базової підготов

- зміна *процесуального компонента* встановлення наступності у вивченні дисциплін, що становлять зміст підготовки майбутнього вчителя початкових класів до навчання молодших школярів риториці, на основі специфіки формування його спрямованості (за допомогою трансформації професійних інтересів) та професійної навченості.

6. Аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи дозволяє стверджувати, що розроблена модель і навчально-методичне забезпечення позитивно вплинули на ступінь сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до навчання риториці молодших школярів. Це знайшло відбиток у позитивній динаміці всіх визначених критеріїв і підтверджено методами математичної статистики.

7. Викладені у кваліфікаційній роботі висновки та пропозиції не претендують на остаточне та вичерпне вирішення проблеми формування професійної готовності вчителя до навчання молодших школярів риториці. Особливий інтерес представляє дослідження психофізіологічного компонента професійної готовності вчителя до навчання дітей риториці. Також вимагають вирішення, наприклад, проблеми впливу освітнього середовища академічної групи на ефективність формування готовності до навчання риториці, виявлення психологічних наслідків вивчення спецкурсів з метою визначення динаміки особистісного розвитку вчителя. З вивчення цих проблем ми пов’язуємо можливості подальшого вдосконалення досліджуваного в роботі процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова : Підручник. Київ : Центр навч. л-ри. 2004. 471 с.

2. Амонашвілі Ш.О. Кожний для мене учитель : зміст майстер-класу, представленого на Тринадцятих Міжнародних Педагогічних Читаннях «Учитель» (м. Тбілісі 21-23 березня 2014 р.) / Ш.О. Амонашвілі : пер. з російськоі В.К. Гаврилькевич. Хмельницький : Хмельницький обласний Центр Всеукраїнської культурно-освітницької асоціації Гуманної Педагогіки. Центр інноваційноі педагогіки та психології Хмельницького національного університету. Подільський культурно-просвітницький центр ім. М.К. Реріха. 2014. 28 с.

3. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 5–9.

4. Артемова Л. Педагогіка і методика вищої школи : навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. Київ : Кондор, 2008. 272 с.

5. Бєлєнька Г.В. Реалізація принципу диференційованого навчання студентів як шлях формування їх професійної компетентності. Педагогічні видання. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку.* 2008. № 1. URL : http://intellect–invest.org.ua/ (дата звернення: 20.08.2024).

6. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. *Виховання особистості*. Том 1. Чернівці : Букрек. 2015. 840 с.

7. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. *Виховання особистості*. Том 2. Чернівці : Букрек. 2015. 64 с.

8. Бакум З.П. Формування орфоепічної культури учнів у процесі навчання фонетики. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2005. №3. С. 102–110.

9. Богуш А. Мовленнєве спілкування як лінгводидактична проблема. *Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування*. Одеса : ПНЦ АПН України, 2006. 307 с.

10. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ. 2004. 376 с.

11. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 38 с.

12. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. *Національний педагогічний ун-т ім. Михайла Драгоманова.* Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.

13. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики для студентів педагогічних спеціальностей. *Дивослово.* 2007. № 12. С. 21–25.

14. Голуб Л.В. Теоретико-методологічні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі:* збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) / за ред. проф. К.Я. Климової. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 153−158.

15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

16. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text. (дата звернення: 18.06.2024).

17. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19. (дата звернення: 15.06.2024).

18. Зубцова Ю. Є., Сущенко Л. О., Мацкевіч Ю. Р., Гладиш М. О. Вимоги до написання курсових та кваліфікаційних робіт : методичні рекомендації для здобувачів ступенів вищої освіти бакалавра і магістра спеціальності «Дошкільна освіта» освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта» та для здобувачів ступенів вищої освіти бакалавра і магістра спеціальності «Початкова освіта» освітньо-професійної програми «Початкова освіта». Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 115 с.

19. Зязюн І.А. Учитель у вимірах епох і цивілізацій. *Мистецтво та освіта.* 2008. № 3. С. 9–15.

20. Зязюн І. Актуальні проблеми професійно-педагогічної підготовки вчителя. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «*Педагогічна майстерність як сучасна технологія розвитку особистості вчителя*». Київ : 2002. С. 8–10.

21. Іваненко В.К. Риторика: теория и практика целесообразной речи. *Вісник Запорізького державного університету:* Збірник наукових статей. Філологічні науки / Головний ред. Савін В В.Запоріжжя : ЗДУ, 2004. №4. С. 59−61.

22. Коваленко С. Сучасна риторика. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 184 с.

23. Колотілова Н.А. Риторика. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.

24. Комплексний підхід до фахової підготовки сучасного вчителя початкових класів : монографія / За наук. ред. М.С. Вашуленка. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 312 с.

25. Комунікативно-мовленнєвий супровід професійної підготовки майбутніх фахівців півдня України : колект. монографія / А.М. Богуш, Ж. Д. Горіна та ін. ; за заг. ред. А.М. Богуш; Півден. наук. центр НАПН України. Одеса : ТОВ Лерадрук, 2012. 286 с.

26. Конівіцька Т.Я. Формування риторичної компетентності як невід’ємний аспект професійної реалізації фахівця. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали І Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 р. Кривий Ріг, 2018. С. 197–200.

27. Концепція «Нова українська школа». URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdfю. (дата звернення: 17.05.2024).

28. Курінна А.Ф. Акме-орієнтири риторичної особистості майбутнього педагога-вихователя. II Міжнародної науково-практичної конференції *«Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: сьогодення і перспективи» :* Херсонський державний університет, 2020. Т. 1 № 1. С. 80−84.

29. Курінна А. Ф. Розвиток риторичної компетентності майбутніх вихователів в умовах освітніх змін: лінгвосинергетичний аспект. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. № 1 (34). С. 77–83.

30. Курінна А. Ф., Меняйло В. І. Розвиток риторичного потенціалу здобувачів вищої освіти: лінгвосинергетичний вимір. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Т. 1. № 80. С 210−217.

31. Курінна А.Ф. Риторична компетентність сучасного педагога. Електронний курс на освітніх платформах ліцензіатів. 2023. URL : https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=15863 (дата звернення: 12.06.2024).

32. Кучерук О.А. Формування комунікативної особистості у процесі вивчення риторики. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 6. С. 7−11.

33. Кучеренко І. Риторизація сучасного уроку української мови: зміст і шляхи реалізації. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Випуск 45. С. 67–73.

34. Методичні рекомендації до проведення Міжрегіонального фестивалю ораторського мистецтва «Заговори, щоб я тебе побачив». URL : https://docs.google.com/document/d/1suV3fLArXwDtdnQu17l-YBRwmqQ816GN/edit. (дата звернення: 15.09.2024).

35. Маленький оратор (розвиток лінгвориторичних умінь та навичок у дітей дошкільного віку) / укладачі А.І Дрозд, С.В. Морозова, С.В. Чугуєнко, А.Ф. Курінна, З.П. Дорошенко. Запоріжжя : Видавництво ЗДІА, 2017. 176 с.

36. Маленький оратор (розвиток лінгвориторичних умінь та навичок у дітей дошкільного віку). Видання 2-е, перероблене та доповнене / укладачі А.І Дрозд, С.В. Морозова, С.В. Чугуєнко, А.Ф. Курінна, З.П. Дорошенко. Запоріжжя : Видавництво ЗДІА, 2017. 219 с.

37. Мартиненко С.М. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності / С.М. Мартиненко, Г.Л. Бондаренко. Рідна мова (Квартальник українського вчительського товариства у Польщі). 2013. №19. С. 82–88.

38. Мамчур Л. Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в умовах ВНЗ. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. №2. С. 99–104.

39. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.

40. Мацько Л.І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.

41. Митник О., Науменко В. Елементи логіки і риторики на уроках читання як засіб розвитку комунікативних умінь молодших школярів. *Початкова школа.* 2012. №3. С. 36−40.

42. Науменко В.О., Захарійчук М.Д. Формування в дітей уміння говорити майстерно. *Початкова школа*. 2002. №10. С. 13−16.

43. Науменко В.О., Захарійчук М.Д. Риторика 1-4 класи. Програма курсів за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів. Варіативна складова Типових навчальних планів / Упоряд.: Л.Ф. Щербакова, Г.Ф. Древаль. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 89 с.

44. Нищета В.А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному*

просторі: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) / за ред. проф. К.Я. Климової. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 58−70.

45. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/16409 (дата звернення: 13.07.2024).

46. Омельчук С.А. Слово розумне, моральне, емоційне… (Мовні засоби створення ораторського виступу та методика їх опрацювання на аспектних уроках української мови). *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 5. С. 53−62.

47. Онуфрієнко Г.С. Лінгвокультурологічний потенціал риторики як нової навчальної дисципліни у ВНЗ України. Зб. наук. праць. Науково-дослідного інституту українознавства. Т. XIII. *Українська освіта у світовому просторі*. Київ, 2007. С. 521−528.

48. Основи педагогічного майстерності : хрестоматія : навч. посіб. / за ред. І.А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2006. 606 с.

49. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / О.А. Кучерук, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна, С.О. Караман та ін.; за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. 258 с.

50. Пентилюк М. І. Риторичний аспект підготовки сучасного філолога. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) / за ред. проф. К.Я. Климової. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 8−19.

51. Петрик О.В. Риторизація мовно-літературної освіти молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 1. № 73. С 139−143.

52. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. (дата звернення: 15.09.2024).

53. Психологія людини: Л.С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.

54. Психологія мовлення і психолінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л.О. Калмикова, Г.В. Калмиков, І.М. Лапшина, Н.В. Харченко; за заг. ред. Л.О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.

55. Риторична особистість: теорія і практика / за ред. В.В. Герман. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2015. 42 с.

56. Савченко О.Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра посібник; Савченко О.Я. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.

57. Сагач Г. Вибрані твори: В 5 т. Т.1: Риторика: «Златоуст» / Галина Сагач. Рівне : ПП ДМ, 2006. 288 с.

58. Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник для студентів серед, і вищ. навч. закладів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.

59. Сагач Г.М. Золотослів: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів / Г.М. Сагач. Київ : Райдуга, 1993. 378 с.

60. Сагач Г.М. Риторична особистість. Як її підготувати у школі нового типу? Барви творчості : Наук.-метод. зб. Київ, 1995. 256 с.

61. Сиваш С. В., Курінна А. Ф., Сущенко Л. О. Культура мовлення майбутнього вихователя як засіб розвитку його професійних якостей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2021. № 78. С. 240–244.

62. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальність 012 «Дошкільна освіта». Київ, 2019. 20 с.

63. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. Київ : Радянська школа 1977. Т.5. Статті. С. 321–330.

64. Токарева Н.М. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник / Н.М. Токарева, А.В. Шамне. Кривий Ріг, 2013. 283 с.

65. Толочко С.В. Розвиток мовно-комунікативної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти. Інноваційна педагогіка. 2018. № 5. С. 138–143.

66. Федоренко В. Відродження традицій українського красномовства : риторичний аспект вивчення української мови та літератури в школі крізь призму Всеукраїнського семінару методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.* 2008. №5 (68). С. 4–6.

67. Хоменко І.В. Еристика : Мистецтво полеміки : навч. Посібник / І.В. Хоменко. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 191 с.

68. Чибісова Н.Г. Риторика : навч. посібник / Н.Г. Чибісова, О.І. Тарасова. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 228 с.

69. Ardila A., Akhutina T., Mikadze Y.R. Luria's contribution to studies of the brain organization of language. *Nevrologiya, neiropsikhiatriya, psikhosomatika,* 2020. №12(1). P. 4–12.

70. Vygotsky L. Thought and Language. MIT Press, Cambridge, USA, 1986. 300 p.

71. Zagorodnova V., Panova N., Nischeta V., & Hreb M. Intercultural Dialogue as Rhetorical Means of Forming of Multilingual Personality. *Journal of History Culture and Art Research.* 8 (3). 2019. P. 209−219.

72. Ippolitova N. Sterhova N. Analysis of the notion "pedagogical conditions" : essence and classification. *General and Professional Education*. 2012. NR 1. P. 8–14.

73. Kruty K., Chorna H., Samsonova O., Kurinna A., Sorochynska O., Desnova I. Genesis of Grammatical Structure of a Preschool Child Language. *Revista*

Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala. 2022. Т. 14. № 1Sup1. С. 495−528.

74. Kurinna A., Iliichuk L., Mamicheva O., Nesterenko T., Romanova I., & Pinchuk Y. Formation of Rhetorical Competence in University Applicants as a Necessary Factor for Successful Professional Activity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala.* 2022. 14(4). 230−242.

75. Leach J. New rhetorics in new sciences: Figuration and knowledge mediation. In What is the New Rhetoric? *Cambridge, Cambridge Scholars Publishing*, 2009. Pp. 69−81.

76. Harris R. The Rhetoric of Science Meets the Science of Rhetoric. Poroi. 2013. Vol. 9. No. 1. Pp. 1−12.

77. Piaget J., Inhelder B. The Psychology of the Child. New York, USA: Basic Books. 1969. 192 p.

78. Rossbach H.G., Blossfeld H.P. New challenges for pre-school day-care institutions: Professionalization of personnel in early childhood education. *Zeitschrifte fur Familienforschung-journal of Family researc*. 2012. Part 2. pp. 199−224.

79. Saidjalalova S. Teacher's Rhetorical Competence: Problems and Practice of Formation / Sayyora Saidjalalova. *Tashkent Branch of Moscow State University named after Lomonosov M.,* Uzbekistan. 2020. pp. 1–9.

80. Frolov D., Kurinaya A. Popular science literature as a means of development of universal competences of modern enlightenment: interdisciplinary aspect. *Project approach in the didactic process of universities – international dimension*. 2020. Part 2. pp. 41–51.

ДОДАТКИ

Додаток А

Робоча програма курсу «Риторична компетентність сучасного педагога». Укладач: А. Курінна *(фрагменти)* [31]

Мета та завдання курсу

Метою навчальної дисципліни «Риторична компетентність сучасного педагога» є формування професійної мобільності здобувачів вищої освіти у царині сучасної риторики; оволодіння теоретико-методологічними основами неориторики як нової міждисциплінарної галузі та алгоритмом складання, структурування й оформлення основних видів педагогічної риторики; набуття риторичної компетентності, знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку риторичної особистості фахівця нової формації.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Риторична компетентність сучасного педагога» є:

- ознайомлення студентів із теорією та практикою сучасної риторики; інноваційними технологіями продуктивного спілкування, його основними параметрами: умовами, структурою, динамікою, чинниками, що впливають на характер інтеракції, ефектами і результатами;
- набуття риторичної компетентності, знань, умінь і навичок, необхідних майбутнім фахівцям для підготовки публічних виступів з урахуванням їх різновидів та комунікативних дискурсів: монологу, діалогу, полілогу, суперечки і конфлікту;
- створення умов для застосування знань з неориторики у сфері освіти, навчання та викладання; усвідомлення основних стратегій комунікативного співробітництва та аргументації як логічної основи

лінгвістичного та паралінгвістичного переконання.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Риторика як наука і мистецтво

Тема 1. Історичні витоки та розвиток риторики: традиції та сучасність

Основні етапи зародження й розвитку риторики в історії людства. Розвиток риторики в античності – однієї з семи вільних наук. Розвиток риторики в епохи Середньовіччя, Відродження і модерну. Неориторика в розвинених країнах Заходу. Сучасні риторичні школи. Розвиток риторики в Україні: ідеали і реалії. Риторичні портрети ораторів від давнини до сучасності. Сучасні постаті ораторів. Риторика і суспільство: роль живого слова у суспільному житті в Україні нового тисячоліття.

Тема 2. Риторика як інтегративна наука публічної переконуючої комунікації

Своєрідність «Ораторського мистецтва (Риторики)» як самостійної теоретико-прикладної науки: духовно-моральна зумовленість, інтегративність, системність, комплексність, універсальність, прикладна спрямованість. Системність риторики. Риторична формула: закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю. Етапи риторичної діяльності: загальна характеристика докомунікативного, комунікативного, посткомунікативного етапів. Структура діяльності оратора: логічна, мовленнєва, комунікативна культура оратора.

Змістовий модуль 2. Майстерність публічних виступів сучасного педагога

Тема 3. Оратор

Оратор, його особистісно-психологічні якості. Підготовленість і підготовка оратора. Типи ораторів (раціональні, емоційні тощо). Шість «Т» оратора (талант, темперамент, творчість, труд, терпіння, такт). Вимоги, що пред’являються до оратора. Професіограма сучасного ритора.

Тема 4. Аудиторія

Аудиторія, її особливості. Схема оцінки аудиторії: соціально-демографічний склад, ступінь однорідності, мотивація (інтелектуальні, естетичні, навчальні, дисциплінарні мотиви). Класифікація аудиторії за її відношенням до лектора (оратора) і до його виступу (активно зацікавлена, потенційна, байдужа, дуже збуджена, негативна тощо). Орієнтація на аудиторію.

Тема 5. Взаємодія оратора та аудиторії

Типи підготовки до промови, переваги і недоліки кожного з них. Концептуальний закон. Процес і способи розробки концепції. Закон моделювання аудиторії. Прогнозування соціально-психологічних ознак. Стратегічний закон. Системна побудова оратором стратегії впливу на аудиторію. Тактичний закон. Психологічні аспекти впливу. Цільова установка оратора. Завдання та надзавдання.

Інтеракція. Контакт між оратором і аудиторією. Ораторський шок. Стреси й стресори оратора. Закон ефективної комунікації. Система дій з метою встановлення і збереження контакту. Невербальна комунікація. Системно-аналітичний закон. Аналіз якості та ефективності продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Самоаналіз (рефлексія), аналіз інших виступів. Планування і прогнозування ораторської діяльності. Ефективність та впливовість виступу оратора.

Змістовий модуль 3. Риторична компетентність освітянина нової формації

Тема 6. Педагогічна риторика як вихідна умова розвитку риторичної компетентності сучасного освітянина

Педагогічна риторика й ораторське мистецтво. Сутність і зміст риторичних законів як системи: концептуальний; моделювання аудиторії; стратегічний; тактичний; мовленнєвий; ефективної комунікації; системно-аналітичний.

Мовленнєві стратегії і тактики в риторичній діяльності педагога початкової школи. Підготовка риторично вихованого фахівця в сучасному закладі вищої освіти.

Тема 7. Особливості окремих форм ораторської діяльності

Ораторські засоби в інтерактивних формах спілкування. Дискусія й полеміка в публічному спілкуванні. Спільне й відмінне в поняттях «дискусія» і «полеміка». Культура дискусії. Основні правила переконування людей. Спекулятивні методи переконування опонентів і слухачів. Методи виходу з «риторичних пасток».

Тема 8. Імідж риторичної особистості педагога

Риторична особистість та риторична формула: закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю. Моделювання риторичного портрету педагога-початківця та сучасного управлінця. Формування позитивного іміджу педагога в умовах відкритого ергономічного простору. Образ (імідж) і особистість ритора-викладача. Професіограма педагога. Харизма педагогічного працівника.

Змістовий модуль 4. Практична риторика

Тема 9. Техніка мовлення оратора

Поняття «техніка мовлення». Характеристика елементів техніки мовлення. Характеристика фонологічних засобів мовлення. Структура техніки мовлення. Основні якості голосу. Критерії оцінки голосу. Мовленнєве дихання. Прийоми вдосконалення дихального апарату. Характеристика тренування мовленнєвого апарату. Дикція. Прийоми вдосконалення дикції. Орфоепічна правильність мовлення. Розвиток та вдосконалення професійного мовленнєвого слуху.

Тема 10. Засоби виразності мови та мовленнєвого впливу

Риторичні прийоми виразності і переконливості мовлення. Фонетичні, морфологічні та синтаксичні засоби виразності. Вербальні і невербальні

механізми. Образність, контакт з аудиторією, засоби емоційного впливу та переконання. Міміка, жести, тембр, інтонування, мелодика, пауза.

Тема 11. Риторичні практики професійної комунікації

Риторичні практики професійних спільнот. Засоби практичної риторики та їх роль в усному мовленні педагогів початкової освіти. Прямі способи мовленнєвого впливу. Непрямі способи мовленнєвого впливу. Логіка і паралогіка. Фігуративна практика. Фігури. Тропи: метафора, метонімія, іронія та ін. Мовленнєвий закон. Комунікативні якості мовлення: правильність, виразність, багатство, ясність, точність, стислість, доцільність, художня образність. Техніка мовлення. Поради ораторам. Робота над готовим текстом. Репетиція промови. Співвідношення виступу та імпровізації.

Додаток Б

Методичні рекомендації до проведення фестивалю ораторського мистецтва «Заговори, щоб я тебе побачив» [30]

(фрагменти)

Міжрегіональний фестиваль ораторського мистецтва (далі по тексту – Фестиваль) відповідно до виконання заходів дорожньої карти імплементації статті 7 Закону України «Про освіту» в закладах загальної середньої освіти на 2019 – 2023 роки, Концепції «Нова українська школа» реалізує ідеї розвитку національно свідомих, духовно багатих, толерантних і комунікативно активних громадян, які володіють мовленням в усіх його видах, вміють приймати відповідні риторичні рішення, управляти системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетентності – отже, успішно презентувати себе співрозмовникам.

Фестиваль має за мету:

- виявлення талановитих і обдарованих дітей у жанрі ораторського мистецтва;

- формування риторичної особистості, що має стабільний комунікативний потенціал;

- виховання загальнолюдських цінностей на рівні учасників освітнього процесу, а саме: діти – батьки – педагоги засобами мистецтва художнього слова;

- залучення фахівців до творчої співпраці з талановитими дітьми, надання їм професійної допомоги;

- популяризацію курсу риторики в системі дошкільної та шкільної освіти.

Фестиваль проводиться у трьох номінаціях:

- «Мова – жива схованка людського духу» для дітей старшого дошкільного (6 років) та молодшого шкільного віку (1– 4 класи);

- «Слово є вчинок» для учнів (9 – 11) класів;

- «Швидке перо» для учнів (9 –11) класів.

Номінація «Мова – жива схованка людського духу»

Формування риторичної особистості вихованців закладу дошкільної й початкової освіти передбачає залучення їх до процесу публічного спілкування, регулярних виступів у мовленнєвих ситуаціях «артист – публіка», «диктор – телеглядачі», «оратор – аудиторія» тощо, накопичення позитивного емоційно-ціннісного досвіду успішного мовленнєвого вчинку – змістовного, морального, етичного, естетичного.

Орієнтовні теми виступів за номінацією «Мова – жива схованка людського духу»

Блок «Я і Україна»:

«Що для мене Україна»;

«Мир – це благо основне»;

«Як я наближаю перемогу»;

Блок «Я і моє рідне місто(село)»:

- «Моя маленька батьківщина»;
- «Шановані люди мого села (міста)»;
- «Пам’ятні місця мого міста(села)»;

Блок «Я та Я» (розповідь про себе):

- «Пропоную познайомитись»;
- «Хочеться» і «треба»;
- «Моє ім’я»;
- «Мої мрії»;
- «Я – маленький українець»;

Блок «Я серед людей» (розповідь про взаємини з дорослими та однолітками):

- «Людина починається з добра»;
- «Мій найкращий друг»;
- «Я ціную в людях…»;
- «Я серед інших людей»;
- «Мої улюблені розваги»;
- «Що означає поважати старших?».
- «Який слід має залишати людина на землі?»

Блок «Я і мої емоції»:

- «Що я люблю»;
- «Чого я не люблю»;
- «Що дарує мені радість»;
- «Що мене засмучує»;
- «Мої захоплення».

Блок «Я і моя сім'я»:

- «Домашній фотоальбом»;
- «Улюблені свята моєї родини»;
- «Що означає любити батьків?»;
- «Мої славетні предки»;
- «Моя родина – найкраща»;
- «Моя мама – чарівниця».

Блок «Слово – найтонший різець»:

- «Чарівна сила мовленого слова»;
- «Ввічливі слова творять чудеса»;
- «Слово – не горобець, вилетить, не впіймаєш»

Умови участі у Номінації «Мова – жива схованка людського духу»

Учасник готує публічний виступ (не виразне читання твору), тривалість якого 2 хвилини.

Виступ учасника – це виклад власних думок, приклади життєвого досвіду. Мета висловлювання – переконати слухачів у власних твердженнях, позиціях, поглядах. Можливе цитування прислів'їв, рядків поезій.

Відеозапис публічного виступу розміщується на каналі YouTube, а текст виступу у форматі Word 2003 – на Google Диску (власному / закладу освіти).

Покликання на відео- та текст публічного виступу подаються у формі реєстрації.

В оцінюванні підготовлених виступів журі враховує:

- змістовність, аргументованість, переконливість;
- емоційну чуйність і доброзичливість до людей;
- відповідність віковим можливостям;
- уміння володіти власним голосом, розуміти, коли треба говорити голосно-тихо, швидко-повільно, з якою інтонацією;
- уміння обирати прийоми встановлення контакту з аудиторією;
- уміння співвідносити вербальні й невербальні засоби спілкування.

Номінація «Слово є вчинок»

Шкільна риторична освіта передбачає вдосконалення комунікативної особистості майбутнього фахівця. Сучасна людина живе в умовах колосальних мовленнєвих навантажень. Володіння мовленням як інструментом управління й організації професійної діяльності – шлях до досягнення успіху людиною в її мікро- і макросоціумі. Лінгвориторична діяльність сприяє формуванню морально-етичної поведінки, інтелектуальної, вольової, емоційної переконливості мовця, його психологічної саморегуляції.

Орієнтовні теми виступів за номінацією «Слово є вчинок»:

- «Чим дорослий відрізняється від дитини»;

- «Як правильно критикувати»;

- «Компліменти творять чудеса»;

- «Не бійтеся боятися»;

- «Як полюбити себе»;

- «…мудрість – це організоване життя» (І. Кант);

- «…Ще не було епохи для поетів, Але були поети для епох» (Л. Костенко);

- «Нове життя нового прагне слова» (М. Рильський);

- «Не той великий, хто ніколи не падав, а той великий, хто падав і підіймався» (Конфуцій);

- «Найбільш корисне те, що найсправедливіше» (М. Цицерон);

- «… і кожен фініш - це, по суті, старт» (Ліна Костенко)

- «У людині є щось дивовижне» (Ж. Мольєр);

- «Людина починається з добра»;

- «Мова – жива схованка людського духу» П.Мирний

- «Найбільша з перемог – уміння прощати» (І. Шиллер);

- «Людина відображається у власних вчинках» (І. Шиллер);

- «Чому люди стають ганебними?»;

- «Межі не в природі, вони – у свідомості»;

- «Чому треба вміти говорити ″Ні″»;

- «Куди приводять мрії?»;

- «На які життєві питання допомогає відповісти література?»;

- «Чи легко говорити правду?»;

- «Мир і труд – це благо основне» (І.Кочерга);

«Захисник України може загинути, потрапити в полон, але перемогти його не можна ніколи»;

«Ті, хто бореться на війні, – найчудовіші люди» (Е. Хемінгуей);

«Віддай людині крихітку себе. За це душа наповнюється світлом” (Ліна Костенко);

«Ми – унікальна нація» (Ліна Костенко);

«Мова – генофонд культури» (О. Гончар);

«І вже, коли ти похитнувсь у слові, вважай, що похитнувся у собі» (Б. Олійник)

«Як байка, так і життя цінується не за довжину, а за зміст» (Сенека)

Умови участі у Номінації «Слово є вчинок»

Учасник готує публічний виступ, тривалість якого 2 хвилини.

Відеозапис публічного виступу розміщується на каналі YouTube, а текст виступу у форматі Word 2003 - на Google Диску (власному чи закладу освіти).

Покликання на відео- та текст публічного виступу подаються у формі реєстрації.

В оцінюванні підготовлених виступів журі враховує:

- рівень компетентності й ерудиції в обраній для виступу проблемі;

- аргументованість, переконливість виступу;

- уміння користуватися засобами художньої виразності, які відтіняють думку і слово;

- уміння уникати мовленнєвих шаблонів, продукувати оригінальні ідеї й адекватну форму їхнього вираження;

- рівень володіння невербальною комунікацією;

- використання техніки драматизації виступу;

- артистизм і власна риторична харизма;

- володіння етикою оратора.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Дененфельд Світлана Анатоліївна, студентка 2 курсу, заочної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності 013 «Початкова освіта», Освітньої програми «Початкова освіта», адреса електронної пошти svitlanadenenfeld9@gmail.com

підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Формування професійної готовності вчителя до навчання риториці учнів початкових класів»

- відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ (Дененфельд С.А.)

_____ (Сиваш С.В.)